

О. М. Ніколенко, О. В. Орлова, Л. П. Юлдашева

Компетентнісний підхід

ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА

9 КЛАС

ПОСІБНИК-ХРЕСТОМАТІЯ

Рецензенти:

О. І. Кобзар, доктор філологічних наук, доцент

Ж. В. Костюк, учитель-методист зарубіжної літератури

Ніколенко О.М., Орлова О.В., Юлдашева Л.П.

Зарубіжна література. 9 клас: посібник-хрестоматія для загальноосвітніх навчальних закладів / О. М. Ніколенко, О. В. Орлова, Л. П. Юлдашева, Т. В. Кушнірова, Н. І. Тарасова. – К. : Грамота, 2017. – ??? с.

Посібник-хрестоматія відповідає чинній програмі із зарубіжної літератури для 5–9 класів (2012 зі змінами 2015–2017 рр.), а також змісту підручника із зарубіжної літератури для 9 класу (автори *О. М. Ніколенко, М. О. Зуєнко, Б. В. Стороха, В. Г. Туряниця, О. В. Орлова*). У посібнику-хрестоматії вміщено програмні художні твори (повністю й у фрагментах), а також дидактичні матеріали до них, що сприяють формуванню ключових і предметних компетентностей відповідно до Концепції Нової української школи.

Підручник і посібник-хрестоматія створені на підставі компетентнісного підходу й враховують Рекомендації Європейської Ради та досвід передових країн.

Набуття певних умінь і навичок у процесі вивчення зарубіжної літератури допоможе учням підготуватися до життя в суспільстві, усвідомити своє місце в сучасному світі й духовні орієнтири для подальшого становлення особистості.

Для, учителів, методистів.

Умовні позначення

Сторінки життя і творчості

Грані художнього твору

У фокусі критики

Зустріч із текстом

Коментарі

Ключові компетентності

Предметні компетентності

Книга – помічник і радник

ЗМІСТ

Сучасні книжки – у Нову українську школу!.....
Ключові та предметні компетентності в курсі зарубіжної літератури.....

ПРОСВІТНИЦТВО

Джонатан Свіфт.....
 Мандри Лемюеля Гуллівера.....
Йоганн Вольфганг Гете.....
 Травнева пісня.....
 Прометей.....
 Вільшаний король.....
Йоганн Крістоф Шиллер.....
 До радості.....

РОМАНТИЗМ

Генріх Гейне.....
 «На півночі кедр одинокий...».....
 «Не знаю, що стало зо мною...».....
 «Коли розлучаються двоє...».....
Джордж Ноел Гордон Байрон.....
 «Хотів би жити знов у горах...».....
 «Мій дух як ніч...».....
 Мазепа.....
 Паломництво Чайльд Гарольда.....

ВЗАЄМОДІЯ РОМАНТИЗМУ І РЕАЛІЗМУ

Олександр Пушкін.....
 До А.П. Керн.....
 «Я вас кохав...».....
 «Я пам'ятник собі поставив незотлінний...».....
 Євгеній Онегін.....
Михайло Лермонтов.....
 Сосна.....

«І нудно, і сумно...».....
«На дорогу йду я в самотині...».....
Герой нашого часу.....

РЕАЛІЗМ

Оноре де Бальзак.....
Гобсек.....
Микола Гоголь.....
Ревізор.....
Шинель.....

НОВІ ТЕНДЕНЦІЇ У ДРАМАТУРГІЇ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Генрік Ібсен.....
Ляльковий дім.....
Бернард Шоу.....
Пігмаліон.....

ЛІТЕРАТУРА ХХ – ХХІ СТ.

ЖИТТЯ. ІСТОРІЯ. КУЛЬТУРА

Шолом-Алейхем.....
Тев'є-молочар.....
Рей Дуглас Бредбері.....
451 градус за Фаренгейтом.....
Михайло Булгаков
Собаче серце.....
Гарпер Лі.....
Убити пересмішника.....
Ерік Вольф Сігел.....
Історія одного кохання.....

Сучасні книжки – у Нову українську школу!

Дорогі учні й учителі!

Ми з вами живемо в епоху стрімких змін. Особливо помітними ці зміни стали в останні роки, зокрема в галузі освіти. І це цілком природно, адже країна, яка прагне рухатися вперед, мусить постійно вдосконалювати та розробляти освітні технології, використовувати досвід передових країн, інтегрувати його у вітчизняний простір. Розвиток освіти – це щасливе теперішнє та майбутнє України, добробут і процвітання кожного!

Відповідно до Концепції Нової української школи головним завданням вивчення предметів у загальноосвітніх навчальних закладах є не тільки опанування учнями змісту дисциплін, а передовсім набуття, умінь і навичок необхідних для життя в суспільстві. Іншими словами – формування компетентностей, важливих для всебічного розвитку особистості громадянина України, його подальшого становлення, морального та професійного зростання. **Компетентність** – це динамічна комбінація знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати навчальну або професійну діяльність. Це не тільки те, що знає людина, а й те, що вона вміє та може, які завдання здатна виконувати та як діяти в різних ситуаціях, який вибір здійснює і як взаємодіє з іншими людьми.

Нову українську школу не можна створювати без сучасних книжок. Тому авторський колектив під керівництвом доктора філологічних наук підготував для вас **сучасний підручник із зарубіжної літератури для 9 класу на підставі компетентного підходу**. Ви тримаєте в руках **хрестоматію**, у якій також основну увагу приділено формуванню **ключових і предметних компетентностей** у процесі читання художньої літератури. Підручник і хрестоматія побудовані на підставі Рекомендацій Європейської Ради й досвіду передових країн світу.

Бажаємо вам стати компетентними й успішними в житті!

Ключові та предметні компетентності в курсі зарубіжної літератури

У 2017 р. в чинній програмі із зарубіжної літератури для 5–9 класів (2012, керівник авторського колективу *О. М. Ніколенко*) відбулися зміни щодо впровадження компетентнісного підходу в галузі середньої освіти. Ці зміни обов'язково потрібно урахувати в процесі вивчення й викладання зарубіжної літератури в школі.

Оновлення програми здійснила робоча група вчителів: учитель-методист Тальнівського економіко-математичного ліцею Черкаської обл. *Л. П. Юлдашева* (голова робочої групи), учитель-методист Сахновецької ЗОШ I–III ступенів Старокостянтинівського району Хмельницької обл. *І. О. Смірнова* (модератор), директор спеціалізованої школи I–III ступенів № 148 імені Івана Багряного з поглибленим вивченням української мови та літератури м. Києва *С. І. Горбачов*, к. пед. н., доц. кафедри філологічних дисциплін та методики їх викладання ЧОППО ім. К. Д. Ушинського *Т. П. Матюшкіна*, учитель-методист ЗОШ I–III ступенів № 18 м. Білої Церкви Київської обл. *О. В. Пітерська* (відповідно до наказу № 52 Міністерства освіти і науки України від 13. 01. 2017 р. та наказу № 201 від 10. 02. 2017 р.).

Нормативна база чинної програми із зарубіжної літератури для 5–9 класів. Програму розроблено на підставі Державного стандарту базової та повної загальної середньої освіти (Постанова Кабінету Міністрів України від 23. 11. 2011 р. № 1392) з урахуванням Державного стандарту початкової загальної освіти (Постанова Кабінету Міністрів України від 20. 04. 2011 р. № 462) та відповідно до положень «Концепції Нової української школи» (2016).

Метою базової загальної середньої освіти є розвиток і соціалізація особистості учнів, формування в них національної самосвідомості, загальної культури, світоглядних орієнтирів, екологічного стилю мислення й поведінки, творчих здібностей, дослідницьких і життєзабезпечувальних

навичок, здатності до саморозвитку й самонавчання в умовах глобальних змін і викликів.

Випускники основної школи – це патріоти України, які знають її історію; носії української культури, які поважають культуру інших народів; компетентні мовці, які вільно спілкуються державною мовою, володіють також рідною (у разі відмінності) й однією чи кількома іноземними мовами, мають бажання та здатність до самоосвіти, виявляють активність і відповідальність у громадському й особистому житті, здатні до підприємливості й ініціативності, мають уявлення про світобудову, бережно ставляться до природи, безпечно й доцільно використовують досягнення науки та техніки, дотримуються здорового способу життя.

Засобами предмета «Зарубіжна література» мають бути сформовані **ключові** та **предметні компетентності**, які реалізовано в підручнику й хрестоматії авторського колективу під керівництвом О. М. Ніколенко.

Компонентами компетентності є когнітивний (знаннєвий), діяльнісний (практико-орієнтований) та ціннісний.

Складники компетентності

Знаннєвий	Діяльнісний	Ціннісний
<p><i>Учень (учениця):</i></p> <p>називає</p> <p>формулює</p> <p>записує</p> <p>пояснює</p> <p>наводить приклади</p> <p>знає і розуміє</p>	<p><i>Учень (учениця):</i></p> <p>розпізнає</p> <p>розрізняє</p> <p>описує</p> <p>складає</p> <p>порівнює</p> <p>аналізує</p> <p>класифікує</p> <p>характеризує</p> <p>установлює</p> <p>визначає</p> <p>виконує</p> <p>планує, прогнозує</p> <p>спостерігає</p>	<p><i>Учень (учениця):</i></p> <p>усвідомлює</p> <p>обговорює</p> <p>критично ставиться</p> <p>оцінює</p> <p>висловлює судження</p> <p>обґрунтовує</p> <p>робить висновки</p>

	<p>дотримується правил</p> <p>виготовляє</p> <p>уміло поводить</p> <p>використовує</p> <p>застосовує</p> <p>уміє</p> <p>розв'язує задачі</p>	
--	--	--

Роль зарубіжної літератури у формуванні ключових компетентностей

	Ключові компетентності	Компоненти
1	Спілкування державною мовою	<p>Уміння:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● сприймати, розуміти інформацію державною мовою; ● усно й письмово тлумачити поняття, факти, висловлювати думки, почуття, погляди. <p>Ставлення:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● поцінування української мови як державної – чинника національної ідентичності; ● готовність активно послуговуватися українською мовою в усіх царинах життя. <p>Навчальні ресурси¹:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● текстоцентризм; ● дискусія, дебати, діалог.
2	Спілкування іноземними	Уміння:

¹ У рубриці «Навчальні ресурси» запропоновано приклади тих засобів, методів, навчального матеріалу, які допоможуть розвинути відповідну компетентність.

	<p>мовами</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● читати тексти іноземною мовою за умови вивчення відповідної іноземної мови в школі; ● зіставлення оригінальних текстів з українськими художніми перекладами. <p>Ставлення:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● усвідомлення багатства рідної мови; ● готовність до міжкультурного діалогу, відкритість до пізнання різних культур. <p>Навчальні ресурси:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● зіставлення текстів українських перекладів літературних творів та оригіналів.
3	<p>Математична компетентність</p>	<p>Уміння:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● розвивати абстрактне мислення; ● установлювати причиново-наслідкові зв'язки, виокремлювати головну та другорядну інформацію; ● чітко формулювати визначення та будувати гіпотези; ● перетворювати інформацію з однієї форми в іншу (текст, графік, таблиця, схема). <p>Ставлення:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● прагнення висловлюватися точно, логічно та послідовно. <p>Навчальні ресурси:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● роздум (визначення тези, добір аргументів, наведення прикладів, формулювання висновків),

		<p>висунення гіпотези та її обґрунтування;</p> <ul style="list-style-type: none"> • тексти, у яких наявні графіки, таблиці, схеми тощо.
4	Основні компетентності в природничих науках і технологіях	<p>Уміння:</p> <ul style="list-style-type: none"> • швидко й ефективно шукати інформацію, використовувати різні види читання для здобуття нових знань; • проводити пошукову діяльність, словесно оформлювати результати досліджень; • критично оцінювати результати людської діяльності в природному середовищі, відображені у творах літератури. <p>Ставлення:</p> <ul style="list-style-type: none"> • готовність до опанування новітніми технологіями; • оперативне реагування на технологічні зміни. <p>Ресурси:</p> <ul style="list-style-type: none"> • інноваційні технології навчання (інтерактивні, інформаційно-комунікаційні).
5	Інформаційно-цифрова компетентність	<p>Уміння:</p> <ul style="list-style-type: none"> • діяти за алгоритмом, складати план тексту;

		<ul style="list-style-type: none"> ● використовувати інтернет-ресурси для отримання нових знань. <p>Ставлення:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● задоволення пізнавального інтересу в інформаційному середовищі; ● критичне ставлення до медійної інформації; ● прагнення дотримуватися етичних норм у віртуальному інформаційному просторі. <p>Навчальні ресурси:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● дописи в соціальних мережах і коментарі до них; ● інструментальні тексти (алгоритми, інструкції тощо); ● складання плану; ● аналіз медіатекстів (виявлення маніпулятивних технологій).
6	Уміння вчитися впродовж життя	<p>Уміння:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● визначати мету навчальної діяльності та способи її досягнення; ● планувати й організувати власну навчальну діяльність; ● читати, використовуючи різні види читання: ознайомлювальне, вибіркоче, навчальне тощо; ● постійно поповнювати власний словниковий запас; ● користуватися різними джерелами довідкової інформації (словники, енциклопедії, онлайн-ресурси тощо);

		<ul style="list-style-type: none"> ● здійснювати самооцінювання результатів власної діяльності, рефлексію; ● застосовувати комунікативні стратегії відповідно до мети та ситуації спілкування. <p>Ставлення:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● прагнення використовувати українську мову в різних життєвих ситуаціях; ● готовність удосконалювати власне мовлення впродовж життя, розвивати мовну інтуїцію; ● розуміння ролі читання для власного інтелектуального зростання. <p>Навчальні ресурси:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● інструкції з ефективного самонавчання; ● довідкова література, зокрема пошукові системи; ● електронні мережеві бібліотеки.
7	Ініціативність і підприємливість	<p>Уміння:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● презентувати власні ідеї та ініціативи чітко, грамотно, використовуючи доцільні мовні засоби; ● використовувати комунікативні стратегії для формулювання власних пропозицій, рішень і виявлення лідерських якостей. <p>Ставлення:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● готовність брати відповідальність за

		<p>себе та інших;</p> <ul style="list-style-type: none"> розуміння ролі комунікативних умінь для успішної професійної кар'єри. <p>Навчальні ресурси:</p> <ul style="list-style-type: none"> тексти офіційно-ділового стилю (резюме, доручення тощо), самопрезентація, зразки реклами, літературні твори, які містять моделі ініціативності.
8	Соціальна та громадянська компетентності	<p>Уміння:</p> <ul style="list-style-type: none"> аргументовано й грамотно висловлювати власну думку щодо суспільно-політичних питань; уникати дискримінації інших у ході спілкування; критично оцінювати тексти соціально-політичного змісту. <p>Ставлення:</p> <ul style="list-style-type: none"> поцінування людської гідності; повага до закону та правових норм, зокрема до норм українського мовного законодавства; утвердження права кожного на власну думку. <p>Навчальні ресурси:</p> <ul style="list-style-type: none"> інтерактивні технології навчання; художні твори, які містять моделі демократичного державного устрою.
9	Обізнаність та самовираження у сфері культури	<p>Уміння:</p> <ul style="list-style-type: none"> використовувати українську мову як державну для духовного,

		<p>культурного й національного самовияву;</p> <ul style="list-style-type: none"> ● дотримуватися норм української літературної мови та мовленнєвого етикету, що є виявом загальної культури людини; ● читати літературні твори, використовувати досвід взаємодії з творами мистецтва в життєвих ситуаціях; ● створювати тексти, висловлюючи власні ідеї, спираючись на досвід і почуття та використовуючи відповідні зображувально-виражальні засоби. <p>Ставлення:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● потреба читання літературних творів для естетичної насолоди та рефлексії над прочитаним; ● відкритість до міжкультурної комунікації; ● зацікавленість світовими культурними набутками. <p>Навчальні ресурси:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● твори різних видів мистецтва; ● мистецькі проекти.
10	Екологічна грамотність і здорове життя	<p>Уміння:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● не завдавати шкоди довкіллю в ході власної діяльності; ● сприймати довкілля як життєдайне середовище;

		<ul style="list-style-type: none"> ● бережливо ставитися до природи як важливого чинника реалізації особистості; ● розуміти переваги здорового способу життя. <p>Ставлення:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● готовність зберігати природні ресурси для сьогодення та майбутнього; ● набуття знань про цілісну наукову картину світу для суспільно-технологічного поступу. <p>Навчальні ресурси:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● аналіз літературних текстів (епізодів) екологічного спрямування, усні/письмові презентації в рамках дослідницьких проектів.
--	--	---

Завдання реалізації наскрізних змістових ліній із зарубіжної літератури

Наскрізна лінія	Загальна мета	5–7 класи	8–9 класи
«Екологічна безпека та сталий розвиток» (НЛ-1)	Формування в учнів соціальної активності, відповідальності та екологічної свідомості задля збереження й захисту довкілля.	Розкриття взаємозв'язків людини та навколишнього середовища в процесі вивчення творів у рубриці «Природа і людина».	Усвідомлення краси природи, її благотворного впливу на людину, розкриття значення образного слова для висловлення емоцій та почуттів, розуміння образу

			природи.
«Громадянська відповідальність» (НЛ-2)	Формування відповідального члена громади та суспільства, що розуміє принципи й механізми функціонування суспільства, а також – виховання національно свідомої особистості, яка використовує у своїй діяльності на культурні традиції і вектори розвитку суспільства.	Формування здатності до ненанасильницького розв’язання конфліктів.	Осмислення та захист особистих прав і прав інших людей, усвідомлення своєї ролі в суспільстві й набуття умінь брати участь у процесі ухвалення рішень.
«Здоров’я та безпека» (НЛ-3)	Формування всебічно розвиненого члена суспільства, здатного усвідомлювати пріоритетність здорового способу життя, допомагати у формуванні безпечного здорового життєвого середовища.	Усвідомлення переваг здорового способу життя та безпечної поведінки.	Осмислення причиново-наслідкових зв’язків між власними рішеннями та поведінкою, здоров’ям та безпекою, набуття знань та умінь правильної поведінки в критичних та небезпечних ситуаціях.

«Підприємливість та фінансова грамотність» (НЛ-4)	Розуміння практичних аспектів фінансових питань (заощадження, інвестування, запозичення, страхування тощо), розвиток лідерських ініціатив, здатність успішно діяти в технологічному швидкозмінному середовищі.	Розуміння ролі ініціативності та підприємливості в суспільстві для особистого кар'єрного зростання.	Осмислення неординарності як важливої риси людини для її самореалізації в житті, спонукання учнів до творчих рішень у процесі розв'язання проблем, усвідомлення користі та необхідності спільної діяльності.
--	--	---	--

Основна мета вивчення предмета «Зарубіжна література» у загальноосвітній школі – прилучення учнів до кращих здобутків зарубіжної літератури та культури, розвиток творчої особистості (читача), формування в неї гуманістичного світогляду, високої моралі, естетичних смаків, а також якостей громадянина України, який усвідомлює свою належність до світової спільноти.

Завдання вивчення зарубіжної літератури в основній школі

Основними завданнями вивчення зарубіжної літератури в основній школі є:

1. формування стійкої мотивації до читання художньої літератури, до вивчення зарубіжної літератури як скарбниці духовних цінностей людства;
2. ознайомлення учнів із найкращими зразками оригінальної й перекладної літератури («золотого» фонду класики та сучасної);
3. поглиблення уявлень про специфіку художньої літератури як мистецтва слова;

4. формування читацької та мовленнєвої культури;
5. розвиток умінь і навичок учнів сприймати, аналізувати й інтерпретувати літературний твір у культурному контексті, у зв'язках з іншими видами мистецтва, в аспекті актуальних питань сучасності й становлення особистості;
6. активізація інтересу до вивчення іноземних мов у процесі читання творів зарубіжних письменників;
7. формування поваги до різних мов, культур, традицій, толерантного ставлення до всіх рас, народів, народностей і національностей;
8. виховання любові до української мови та літератури як органічного складника світової культури, прагнення до збереження рідної мови, національних традицій і цінностей в умовах глобалізації світу;
9. формування духовного світу особистості, її високої моралі, ціннісних орієнтацій;
10. розвиток творчих здібностей, культури спілкування, критичного мислення;
11. формування етичних уявлень та естетичних смаків;
12. розширення культурно-пізнавальних інтересів особистості.

Курс зарубіжної літератури в 11-річній загальноосвітній школі поділено на три етапи:

1. *5–7 класи – прилучення до читання,*
2. *8–9 класи – системне читання,*
3. *10–11 класи – творчо-критичне читання.*

Вивчення зарубіжної літератури побудовано на поєднанні:

1. у 5–7 класах проблемно-тематичного й жанрового принципів;
2. у 8–9 класах – історико-літературного й жанрово-родового принципів;
3. у 10–11 класах – історико-літературного й мультикультурного принципів.

Така структура дає можливість вивчати твори зарубіжної літератури *не тільки за хронологією*, а й за принципом *концентричного розширення* (від простого – до складного, від початкових уявлень про літературне явище або творчість письменника – до поглиблення знань про них).

Структура літературної освіти реалізує *принцип перспективності* в навчанні, дає можливість учням повертатися до того чи того письменника або етапу літератури в різні періоди, виховує в школярів повагу до книжки, потребу йти поруч з улюбленими творами й митцями протягом подальшого життя.

У **5–7 класах** в учнів мають бути сформовані основні вміння й навички роботи з художнім твором, початкові уявлення про творчість письменників, окремі жанри, елементи змісту та форми, їхній взаємозв'язок.

У **8–9 класах** учні отримують загальні уявлення про перебіг літературного процесу, школярам запропоновано для вивчення ті художні твори та явища, які репрезентують певну добу й водночас відповідають особливостям саме їхнього віку.

У **10–11 класах** уявлення про літературний процес та його складники будуть поглиблені внаслідок спеціального текстуального аналізу доволі непростих для розуміння підлітків окремих шедеврів світової літератури («Одіссея» Гомера, «Божественна комедія» Данте, «Гамлет» В. Шекспіра, «Фауст» Й. В. Гете, соціально-психологічні та філософські романи й п'єси ХІХ–ХХ ст. тощо). Під час викладання літератури в 10–11 класах учитель отримає більше можливостей для поглибленого аналізу вершинних творів, до того ж початкові знання про епохи, специфіку літературних напрямів, течій, жанрів, стилів, фонові культурологічні знання учні вже отримують у 8–9 класах. Повернення до окремих етапів літератури й письменників у 10–11 класах відбудеться на новому рівні сприйняття учнів, які стануть старшими за віком і більш підготовленими (протягом 8–9 класів) до осмислення складних творів зарубіжних авторів.

Відповідно до Державного стандарту базової та повної загальної середньої освіти (2011) програма із зарубіжної літератури для 5–9 класів забезпечує розвиток *ключових компетентностей*, а також спрямована на формування *предметних (літературних) компетентностей*:

1) розуміння учнями літератури як невід’ємної частини національної та світової художньої культури;

2) усвідомлення специфіки літератури як мистецтва слова, її гуманістичного потенціалу й місця в системі інших видів мистецтва;

3) знання літературних творів, обов’язкових для вивчення, ключових етапів і явищ літературного процесу, основних світоглядних позицій видатних письменників, усвідомлення їхнього внеску в скарбницю світової культури;

4) оволодіння основними літературознавчими поняттями й застосування їх у процесі аналізу та інтерпретації творів;

5) формування якостей творчого читача та розвиток читацького досвіду;

6) уміння й навички створення усних і письмових робіт різних жанрів;

7) уміння орієнтуватися у світі художньої літератури й культури (класичної та сучасної), оцінювати художню вартість творів, порівнювати їх (у різних перекладах; в оригіналах і перекладах, переспівах; утілення в інших видах мистецтва тощо).

Складниками літературної компетентності є *емоційно-ціннісна, літературознавча, загальнокультурна, компаративна компетенції* особистості, які мають бути сформовані поступово під час вивчення зарубіжної літератури.

Викладання зарубіжної літератури в загальноосвітніх навчальних закладах України здійснюється *українською мовою*. Твори зарубіжних письменників у курсі зарубіжної літератури вивчаються *в українських перекладах*. Для зіставлення можливе залучення перекладів, переспівів іншими мовами, якими володіють учні. За наявності необхідних умов

(достатнє володіння учнями мовою оригіналу, якою написаний художній твір; якісна підготовка вчителя, зокрема, можливість дослідження образної системи, засобів виразності, стилістичних особливостей твору мовою оригіналу) бажаним є розгляд художніх текстів (у фрагментах або цілісно) мовою оригіналу, наприклад, творів О. Пушкіна, А. Чехова – російською, О. Генрі, Дж. Лондона – англійською, Й. В. Гете, Ф. Шиллера – німецькою тощо. У такому разі предмет «Зарубіжна література» виконує додаткову функцію вдосконалення володіння учнями україномовних шкіл іноземними мовами.

Завдання вивчення літератури у 8–9 класах (системне читання):

- дати уявлення про основні літературні епохи, напрями, течії в контексті вітчизняної та світової культури;
- розкрити жанрово-родовий поділ літератури, навчити розрізняти твори різних родів і жанрів у їхній специфіці;
- поглибити вміння аналізу й інтерпретації творів літератури із застосуванням основних теоретичних понять;
- сформувати в учнів уміння виокремлювати компоненти змісту й форми, установлювати зв'язки поміж окремими компонентами твору, визначати їхні функції в тексті;
- навчити школярів зіставляти різні літературні твори, явища, визначати їхню художню своєрідність;
- активізувати інтерес учнів до вивчення літератури в оригіналах і перекладах, розвинути вміння зіставляти оригінали й переклади (за умови володіння відповідною іноземною мовою);
- сприяти самоствердженню учнів, виробленню в них моральних якостей, громадянської позиції;
- розвивати вміння й навички зв'язного мовлення (із застосуванням аргументації, елементів дискусії, оцінки щодо прочитаного та ін.);
- виховувати естетичні почуття та емоції, формувати здібність

отримувати естетичне задоволення від прочитаного.

Літературні явища презентуються учням 8–9 класів у перебігу літературного процесу, у розвитку національних літератур та їхніх взаємозв'язках, у широкому контексті культури. У 8–9 класах учні ознайомлюються з основними етапами літературного процесу на тлі світової культури, зі специфічними особливостями різних родів і жанрів літератури в хронологічній послідовності, навчаються розрізняти різні жанри, аналізують та інтерпретують художні твори не тільки в аспекті їхньої проблематики, а й художньої вартості. Твори, запропоновані для вивчення в програмі із зарубіжної літератури, відповідають віковим особливостям учням, вони не є надто об'ємними й складними для сприймання. Отримавши основні уявлення про перебіг літературного процесу у 8–9 класах із текстуальним вивченням окремих вершинних творів (доступних для їхнього віку), учні зможуть поглибити ці уявлення протягом наступного етапу навчання – у профільній школі.

У 8–9 класах вияскравлюється індивідуальність учнів, відбувається активний процес формування їхнього світогляду, громадянської позиції, національної ідентичності, пошуку місця в сучасному світі. Тому вивчення «золотого» фонду класики та сучасних зарубіжних творів актуального змісту сприятиме становленню особистісних якостей сучасної молоді.

Уміння й навички учнів, набуті протягом *5–9 класів*, мають бути поглиблені під час подальшого вивчення зарубіжної літератури в старшій школі (*10–11 класи*).

Вивчення зарубіжної літератури в загальноосвітніх навчальних закладах – творчий процес, у якому вчитель та учні є повноправними партнерами й учасниками культурного діалогу, який має зробити книжку невід'ємною частиною життя нового покоління громадян України у XXI ст., прокласти їм шлях до цивілізованого світу через здобутки художньої

літератури різних країн і народів, слугувати збереженню миру й загальнолюдських цінностей.

ДЖОНАТАН СВІФТ

1667–1745

Сторінки життя та творчості

Дж. Свіфт народився в Дубліні (Ірландія). Здобув богословську освіту в Дублінському університеті, але, відчувши письменницьке покликання, переїхав до Лондона (Англія), де прославився як філософ, критик і літератор. Дж. Свіфт був невтомним борцем проти несправедливих порядків буржуазного суспільства. Свої критичні позиції висловлював у статтях, памфлетах, а також в основному своєму творі – романі «Мандрі Лемюеля Гуллівера» (повна назва «Мандрі в різні віддалені країни світу Лемюеля Гуллівера, спочатку хірурга, а потім капітана кількох кораблів», 1721–1726). Письменник брав активну участь не тільки в культурному, а й у громадсько-політичному житті Англії. Він є одним з яскравих представників просвітницького реалізму.

Грані художнього твору

Роман «Мандрі Лемюеля Гуллівера» написаний у формі подорожі, що дає можливість письменникові показати не тільки різні країни (реальні та фантастичні), а й різні типи суспільних устроїв, що є головним предметом дослідження митця. В образі Гуллівера втілено ідею просвітницького розуму. На думку Дж. Свіфта, людина повинна на власний розум і через власний досвід перевіряти все, що є довкола. Тому Гуллівер – це мислячий герой, свідомість якого стає критерієм оцінки всього. На думку письменника, людина, котра глибоко пізнає життя й саму себе, здатна змінити світ довкола. У «Мандрах Лемюеля Гуллівера» поєднано елементи сатиричного, фантастичного, соціально-політичного, філософського романів, а також утопії та антиутопії.

У фокусі критики

«Свіфт, може, і несвідомо, остеріг людей від небезпечного консерватизму: він показав усю гидотну й жах застою, рабської культури,

дрібного, позбавленого ідеалів, повного безглузлого егоїзму життя» (*Леся Українка*).

«Своєю участю в подіях герой має відтінювати їх здебільшого абсурдність і безглуздість з просвітницького погляду. Автор прагне пробудити в читачах почуття внутрішнього опору тим обставинам, які існують як звичайні й узаконені громадською думкою, але насправді не повинні бути такими» (*Борис Шалагінов*).

Зустріч із текстом

МАНДРИ ДО РІЗНИХ КРАЇН СВІТУ ЛЕМЮЕЛЯ ГУЛЛІВЕРА, СПЕРШУ ЛІКАРЯ, А ПОТІМ КАПІТАНА КІЛЬКОХ КОРАБЛІВ

Частина перша. Подорож до Ліліпутів

Розділ I

Автор оповідає дещо про себе та про свою родину, про перші спонуки до мандрівництва. Його корабель розбивається, і він рятує собі життя, кидається у хвилі, пливе й виходить на берег у країні ліліпутів. Його беруть у полон і привозять до столиці

У мого батька був невеликий маєток у Ноттінгемширі. З п'ятьох його синів я народився третім. На чотирнадцятому році мене віддали до коледжу в Кембридж². Там я пробув три роки й учився дуже старанно. Та в батька, чоловіка небагатого, не стало коштів тримати мене там довше. Тому через три роки мені довелося піти в науку до видатного лондонського хірурга містера Бетса, у якого я вчився чотири роки. Уряди-годи батько прислав мені трохи грошей, і я витрачав їх на книжки з мореплавства та пов'язаних із ним галузей математики, бо весь час мріяв стати моряком і вірив, що рано чи пізно, а мені пощастить здійснити цю мрію. Скінчивши навчання в містера Бетса, я приїхав до батька й дістав од нього, дядька Джона й декого з родичів сорок фунтів стерлінгів готівкою та ще й обіцянку давати тридцять фунтів щороку на моє утримання в Лейдені³. Там я протягом двох років і семи місяців вивчав

² *Кембридж* – місто в Англії, де знаходиться відомий на весь світ університет, заснований у 1231 р.

³ *Лейден* – місто в Голландії, де є відомий університет.

природознавство, бо знав, що воно стане мені в пригоді під час майбутніх подорожей. (...)

Три роки чекав я, що мої справи покращають, але врешті мусив прийняти вигідну пропозицію капітана Вільяма Прічарда – власника судна «Антилопа», що вирудалось у південні моря.

Ми відпливли з Брістоля 4 травня 1699 року, і спочатку наша подорож минала досить спокійно. Та коли ми вже прямували до Індії, нас захопив страшний шторм і відніс на північний захід до Ван-Діменової землі⁴ – аж до тридцятого градуса й двох мінут південної широти, як ми довідалися з вимірів. Двадцять наших матросів померли від надміру тяжкої роботи та поганого харчу, а решта зовсім знесиліли.

П'ятого листопада (коли в тих широтах починається літо) у густий туман дозорець помітив скелю, що виступала з води всього за півкабельтова⁵ від нас. Сильний вітер гнав нас просто на неї. За мить корабель налетів на скелю й розбився. Шістьом з екіпажу, і мені в тому числі, пощастило спустити на воду човен і відпливти на безпечну відстань від корабля та скелі. Ми гребли, гадаю, зо три милі, доки знемоглися зовсім, бо були виснажені роботою ще на кораблі. Далі ми пустилися на волю хвиль, і за півгодини шквал з півночі перекинув наш човен. Що сталося з моїми товаришами в човні й з тими, котрі допливли до скелі або залишилися на судні, – сказати не можу, але гадаю, що всі вони загинули.

Я плив навмання, підштовхуваний вітром і припливом, раз у раз шукаючи ногами дна й не знаходячи його. Кінець кінцем, уже знесилений до краю, я раптом відчув під ногами дно. На той час шторм помітно вщух. Дно було таке положисте, що я брів з милом, перше ніж добувся до берега; це сталося, як здається мені, годині о восьмій вечора. Я пройшов ще з півмилі, але

⁴ *Ван-Діменова земля* – колишня назва острова Тасманія, розташованого поблизу Австралії.

⁵ *Кабельтов* – морська міра довжини, дорівнює 185,2 м.

не натрапив ніде ні на які ознаки житла чи людей або ж був такий змучений, що не помітив їх.

Від втоми та спеки мені дуже захотілося спати. Я ліг на низеньку м'яку траву й заснув так міцно, як не спав ще ніколи зроду. Проспав я щонайменше дев'ять годин, бо, коли прокинувся, був уже білий день. Я хотів був підвестись, але не спромігся й поворухнутись: я лежав горілиць, і мої руки та ноги з обох боків – так само, як і моє довге, цупке волосся, – прив'язані незліченними нитками до чогось на землі. І на всьому тілі я відчував тоненькі перев'язі, що обплутували мене від пахов до стегон. Я міг дивитися лише вгору: сонце починало вже припікати, і світло його сліпило мене. Навкруги чувся якийсь гомін, але хто то гомонить, розгледіти я не міг, бо, неспроможний перевернутися, бачив саме небо.

Незабаром на моїй лівій нозі заворушилося щось живе і, поволі посуваючись уперед, спинилося в мене на грудях, а потім підійшло під саме підборіддя. Опустивши погляд, я побачив чоловічка дюймів⁶ шести на зріст, з луком і стрілою в руках і із сагайдаком за плечима. Водночас я почував, що слідом за ним суне принаймні ще з півсотні таких самих чоловічків. Украй уражений, я так голосно скрикнув, що всі вони з переляку кинулися врозтіч. Як довідався я потім, дехто з них навіть прибився, сплигуючи з мене на землю. Але незабаром вони повернулися, і один з них, наважившись стати перед самим моїм обличчям, на знак подиву підніс угору руки й верескливо, але цілком виразно гукнув: «Гекіна дегуль!» Решта теж загукала ті самі слова.

А тим часом лежати мені було дуже незручно. По довгих зусиллях мені пощастило розірвати нитки й витягти із землі кілочки, до яких була прив'язана моя ліва рука. Воднораз, шарпнувши головою (що завдало мені невимовного болю), я трохи звільнив моє волосся й спромігся повернути голову дюймів на два. Але чоловічки втекли швидше, ніж я встиг спіймати когось із них. Знявся

⁶ Дюйм – англійська міра довжини, дорівнює 2,5 см.

пронизливий крик. А коли гамір ущух, один із них голосно вигукнув: «Тольго фонак!»

У ту ж мить я відчув, як у мою ліву руку ввігналося із сотня стріл, що кололи мене, наче голки. До того чоловічки разом вистрілили в повітря, як ми стріляємо з гармат, і багато стріл упало мені на тіло (хоч я й не відчув їх), а деякі влучили в обличчя, хоч я його зараз же затулив рукою. Коли ця злива стріл ущухла, я аж застогнав від досади та болю й знову спробував звільнитися. Але чоловічки випустили ще більше стріл, і дехто з них намагався уколоти мене списом у бік. Добре, що на мені була куртка з буйволячої шкіри, якої вони не могли проколоти. Я подумав, що найобачніше буде лежати поки що тихо, а вночі, користуючися вільною лівою рукою, визволитися зовсім. (...)

Знайшовши мене сонного на березі, тубільці зразу відрядили гінця до імператора, і державна рада ухвалила зв'язати мене описаним вище способом (зроблено це вночі, коли я спав), а також надіслати мені силу їжі та питва й приготувати екіпаж, щоб перевезти мене до столиці. Ці люди – чудові математики. Вони досягли великих успіхів у механіці завдяки підтримці свого імператора, відомого покровителя наук. У цього монарха є багато пристроїв на колесах, щоб перевозити колоди й інші важкі вантажі. Він часто будує величезні військові кораблі, деякі до дев'яти футів завдовжки, у місцевості, де росте будівельне дерево, і звідти їх цими пристроями перевозять ярдів за триста–чотириста до моря.

П'ятсот інженерів і теслярів зараз же заходилися будувати найбільший екіпаж, який будь-коли бачили в цій країні. То була дерев'яна платформа дюймів на три від землі, футів у сім завдовжки та чотири завширшки, поставлена на двадцять два колеса. Усю цю роботу було виконано протягом чотирьох годин по моєму прибутті на острів. Поява цієї платформи й викликала гомін, який я почув, прокинувшись. Її поставили поряд зі мною. Але найбільші труднощі полягали в тім, щоб підняти мене й покласти на платформу. Для цього тубільці вкопали вісімдесят стовпів в один фут заввишки й канатами, не товщими за нашу дратву, обвили мені шию, руки,

ноги та тулуб. Дев'ятсот найдужчих чоловіків тягли шворочки крізь силу блоків, почеплених на стовпи, і за три години я лежав уже на платформі, міцно прив'язаний до неї. (...)

Коментарі

Гуллівера привезли до столиці та поселили в найбільшому будинку Ліліпутії – старовинному храмі, де він зміг лежати та стояти на повний зріст. До його ноги прикували ланцюг, завдяки якому він ходив біля будівлі й міг залазити всередину помешкання.

Розділ II

Імператор Ліліпутії в супроводі багатьох вельмож приходить подивитися на автора в його ув'язненні. Опис особи й одягу імператора. Щоб навчити автора ліліпутської мови, до нього приставлено вчителів. Своєю сумірною поведінкою він заслуговує ласку імператора. Коли його обшуковують, шаблю та пістолі відбирають.

Тим часом імператор зійшов з башти й верхи наближався до мене. Хоч як добре був вимуштруваний його кінь, та, побачивши таку величезну постать, що здалася йому живого горою, він злякався й став дибки. Але імператор був чудовим вершником і всидів у сідлі, аж поки підбігли придворні. Ухопивши коня за вуздечку, вони допомогли імператорові злізти. Його величність із великим подивом оглядав мене з усіх боків, не підходячи, проте ближче як на довжину мого ланцюга. З його наказу двірські кухарі та комірники, що були наготові, підвезли до мене на двоколісних візках їжу та напої і поставили їх так, щоб я міг дістати. Я взяв ті візки і швидко спорожнив їх. Двадцять із них були повні м'яса, десять – вина. Кожен візок з м'ясом став мені на два-три добрих ковтки, а вино, налите в десять череп'яних посудин, я вилив просто у візок, випив його одним духом і так само зробив з рештою. Імператриця й молоді принци та принцеси разом з двірськими дамами спершу сиділи в

кріслах оддалік, а після пригоди з конем повставали й підійшли ближче до імператора, якого я хочу зараз описати.

На зріст він майже на цілий мій ніготь вищий за першого-ліпшого із своїх придворних: самого цього досить, щоб викликати особливу пошану до нього. Риси обличчя його гострі й мужні, ніс – орлиний, шкіра – оливково-смаглява, постать – струнка; у рухах цього монарха була грація, у поведженні – велич. Він був уже немолодий як на ліліпута – мав двадцять вісім років і дев'ять місяців і правив щасливо та переможно. Щоб краще бачити його, я ліг на бік, і його обличчя опинилося на одному рівні з моїм, а стояв він за якихось три ярди від мене. Згодом я не раз брав його на руки й тому не можу помилитися в моєму описі. (...)

За три тижні я зробив великі успіхи у вивченні їхньої мови. У цей час імператор не раз ушановував мене своїми візитами, йому подобалося бути присутнім на лекціях, що їх давали мені мої вчителі. Я міг уже сяк-так розмовляти з імператором. Перше речення, яке я вивчив, було прохання ласкаво повернути мені волю. Ставши навколішки, я повторював його щодня. Скільки я міг зрозуміти, він відповідав, що це справа часу, що розв'язати її він може тільки в згоді з радою, що спершу я повинен заприсягтися жити в мирі з ним і його державою. Проте він обіцяв, що зі мною поводитимуться цілком добре, і порадив заслужити своєю поведінкою його прихильність, а також симпатію його підданців. Одного дня він попросив, щоб я не ображався, коли він накаже обшукати мене: у мене, мовляв, напевно, є зброя, що повинна бути небезпечною, коли вона відповідає розмірам такої величезної істоти. (...)

Узявши в руки обох чиновників, я поклав їх спершу в кишені мого камзола, а потім в усі кишені, крім двох у куртці та однієї потайної, якої я не хотів давати обшукувати, бо в ній лежало кілька необхідних мені дрібних речей. В одній із кишень куртки був мій срібний годинник, а в другій – гаманець з кількома золотими монетами. Чиновники, маючи при собі пера, чорнило й папір, склали докладний список усього, що бачили, а закінчивши роботу, попросили спустити їх на землю для доповіді імператорові. Той список

я згодом переклав англійською мовою. Ось цей переклад повністю: «Після найпильнішого обшуку в правій кишені Великого Чоловіка-Гори ми знайшли тільки шмат цупкого полотна, якого вистачило б, щоб застелити парадну залу вашої величності. У лівій знайдено величезну срібну скриню зі срібним-таки віком, якого ми не могли самі підняти. Ми попросили Чоловіка-Гору підняти віко, і один з нас, залізши всередину, опинився по коліна в якомусь поросі. Порох той, злетівши вгору, аж до наших облич, примусив нас обох довго чхати. У правій кишені куртки виявлено величезний сувій тонких білих аркушів, у три людини завтовшки, міцно обв'язаний товстим канатом і вкритий чорними знаками, кожен у півдолоні завбільшки, які ми смиренно дозволяємо собі вважати за літери.

У лівій кишені лежала якась машина з двадцятьма довгими палями на зразок паркану перед палацом вашої величності. Гадаємо, що нею Чоловік-Гора розчісує собі волосся, але ми не питали його про це, бо порозумітися з ним дуже важко.

У більшій кишені з правого боку його середнього одягу (так назвали вони мої штани) ми побачили порожній залізний стовп з людиною завбільшки, з'єднаний зі шматком дерева ще більшого розміру; з одного боку стовпа випинаються великі залізні виступи, зроблені у вигляді дивних фігур, призначення яких ми не знаємо. Така сама машина була й у лівій кишені.

У меншій правій кишені лежало багато кружал, плескуватих металевих різного розміру, з білого та червоного металу. Деякі з них, білі, зроблені наче із срібла, були такі важкі та великі, що ми з товаришем ледве підняли їх.

У лівій кишені були два чорні стовпи неправильної форми; стоячи на споді кишені, ми ледве змогли дістати до верхньої частини цих стовпів. Один із них, здається, був зроблений з якогось суцільного матеріалу, а на верхньому кінці другого була біла куля, як дві наші голови завбільшки. У кожному із стовпів укладено по величезній сталевій пластині. Ми змусили показати їх нам, бо боялися, що це якісь небезпечні знаряддя. Він витяг їх з ящиків і сказав нам,

що у своїй країні одним із них він звичайно голить собі бороду, а другим – ріже м'ясо.

Там-таки були ще дві кишені, які він називає годинниковими. Це були два великі розрізи в його середньому одязі, щільно закриті животом. З правої кишені звисає довгий срібний ланцюг з якоюсь чудною машиною, що лежить на дні кишені. Ми наказали йому витягти все, що було на кінці ланцюга; вийнята річ виявилась кулею – зісподу срібною, а зверху зробленою з якогось прозорого металу. На прозорому боці ми побачили чудні знаки, розміщені колом, але доторкнутися до них пальцем заважала та прозора речовина. Він приклав машину нам до вух, і ми почули шум, як од водяного млина. Уважаємо, що то або якась невідома тварина, або ж його бог. Схиляємося більше до останньої гадки, бо він запевняв нас (наскільки ми могли зрозуміти його, бо висловлює свої думки дуже погано), що рідко робить щось, не порадившись із ним. Він називає його своїм оракулом і каже, що ця річ показує йому час кожного його вчинку.

З лівої кишені він вийняв сітку, завбільшки з рибальську, але зроблену так, що вона відкривається й закривається, як гаманець. Усередині знайдено кілька монет з жовтого металу; якщо вони справді золоті, то повинні мати величезну цінність.

Обшукавши пильно, з наказу вашої величності, його кишені, ми помітили навколо його стану пояс із шкіри якоїсь велетенської тварини. З правого боку на ньому висів довгий, з п'ять чоловік завдовжки, меч, а з лівого – торба або мішок з двома відділами. У кожному з них умістилося б три ваші підданці. В одному відділі – багато кульок з важкого металу з людську голову завбільшки; щоб підняти їх, потрібна велика сила. У другому лежала купка чорних зернят, невеликих і не дуже важких; ми брали їх по п'ятдесят штук у жменю.

Тут точно перелічено все знайдене на тілі Чоловіка-Гори, який поведився з нами дуже шанобливо, як і належить поводитися з представниками вашої

величності. Підписано й скріплено печаткою четвертого дня вісімдесят дев'ятого місяця щасливого царювання вашої величності.

Клефрен Фрелок, Марсі Фрелок»

(...) Як уже я казав, у мене була потайна кишенька, якої не помітили обшукувачі: там лежали окуляри (якими я, маючи слабкі очі, іноді користуюся), кишенькова підзорна труба та кілька дрібниць. Я подумав, що вони не мають ніякої цінності для імператора, і вважав, що маю право не показувати їх, бо боявся, що мені їх зіпсують або загублять, якщо я зважуся віддати їх.

РОЗДІЛ III

Автор дуже оригінальним способом розважає імператора та його придворних дам і кавалерів. Опис придворних розваг ліліпутів. Авторіві на певних умовах дають волю.

Моя лагідність і добра поведінка так вплинули на імператора та його двір, а також на армію й народ у цілому, що я вже сподівався незабаром здобути собі волю. Я всіляко намагався підтримувати свою високу репутацію. Тубільці поступово перестали боятися мене. Іноді я лягав долі й дозволяв п'ятьом-шістьом чоловікам танцювати на моїй долоні; кінець кінцем, хлопчики та дівчатка насмілилися гуляти в піжмурки в моєму волоссі. Я добре підучився їхньої мови й міг уже розуміти їх та розмовляти з ними.

Одного разу імператорові спало на думку потішити мене видовищем тамтешніх ігор, у яких ліліпути переважають усі відомі мені нації спритністю та пишнотою. Найбільше розважили мене канатні танцюристи, що виконували свої танці на тоненькій білій нитці у два фути завдовжки, натягненій на висоті дванадцяти дюймів од землі. На цих танцях я, з дозволу терплячого читача, трохи зупинюся.

У грі цій беруть участь тільки кандидати на якусь високу посаду або ті, хто хоче домогтися великої ласки при дворі. Їх навчають цього мистецтва змалку, і вони не завжди бувають вельможного роду або гарного виховання. Коли хтось, чи то померши, чи то попавши в неласку (що трапляється часто),

звільняє високу посаду, то п'ять-шість кандидатів просять в імператора дозволу розважити його величність і двір танцями на канаті. Дуже часто навіть найголовніші міністри дістають наказ показати свою спритність і довести імператорові, що вони не втратили своїх здібностей. Флімнеп, державний скарбник, підстрибнув на канаті принаймні на дюйм вище від усіх інших вельмож імперії. Я бачив, як він раз за разом підплигував на дошці, покладеній на канат, не товщий за нашу звичайну англійську дратву. Мій приятель Релдресел, перший секретар таємної ради, посідає, на мою думку, друге після скарбника місце. Інші визначні урядовці не можуть і рівнятися з ними. (...)

Є в них ще одна розвага, яка відбувається дуже рідко й тільки в присутності імператора, імператриці та прем'єр-міністра. Імператор кладе на стіл три тонкі шовкові нитки по шість дюймів завдовжки: одну – синю, другу – червону і третю – зелену. Цими нитками нагороджують тих, кого імператор захоче відзначити своєю ласкою. Церемонія відбувається у великій тронній залі, де кандидати складають іспити, дуже відмінні від тих, що влаштовуються в країнах Старого чи Нового Світу. Імператор, узявши в руки палицю, держить її горизонтально, а кандидати, ідучи один по одному, то стрибають через неї, то пролазять під нею, залежно від того, підіймає чи опускає палицю імператор. Буває, що другий кінець палиці доручають тримати прем'єр-міністрам, іноді міністр орудує палицею сам. Хто виконує всі ці штуки найдовше й з найбільшою спритністю, той дістає в нагороду синю шовкову нитку; другий приз – червона нитка; третій – зелена⁷. Їх обмотують круг стану, і рідко трапляється вельможа, не прикрашений таким поясом. (...)

Через два дні по цій пригоді імператор звелів привести в готовність усе військо, розташоване в столиці та в її околицях, і вигадав собі дуже оригінальну розвагу. Він попросив мене стати на зразок Колоса Родоського⁸ і якнайширше розставити ноги, що я й зробив. Одному зі своїх найкращих генералів (старому,

⁷ *Синя, зелена, червона нитки* – кольори англійських орденів Підв'язки, Бані та святого Андрія.

⁸ *Колос Родоський* – велетенська статуя, побудована в давнину греками на острові Родос. Заввишки статуя сягала 35 м.

досвідченому полководцеві й великому моєму прихильникові) він наказав провести всю армію зімкненими лавами між моїми ногами. У параді взяли участь три тисячі піхотинців і тисяча вершників. Піхота йшла по двадцять чотири чоловіки в ряд, а кіннота – по шістнадцять. Військо марширувало з піднятими списами, барабанним боєм і розгорнутими прапорами. Парад мав блискучий успіх.

Я так часто подавав прохання, щоб мені даровано волю, що його величність поставив, нарешті, цю справу на обговорення в кабінеті міністрів, а потім і в державній раді. Там ніхто не заперечував, за винятком Скайреша Болголама, який чомусь став моїм смертельним ворогом, хоч я нічим не завинив перед ним.

Та наперекір йому всі висловилися за те, щоб мені дати волю, і король затвердив постанову.

Цей Болголам був гальбет, або адмірал королівського флоту. Він користався цілковитою довірою свого монарха, але мав дуже сувору та похмуру вдачу. Примушений погодитися на моє звільнення, він, проте, наполіг, щоб йому доручили остаточно зредагувати текст угоди, на підставі якої я діставав волю. Прочитавши угоду в присутності двох секретарів і багатьох поважних осіб, Болголам зажадав, щоб я присягся не порушувати її – спершу так, як присягаються на моїй батьківщині, потім так, як вимагають їхні закони, – тобто взявшись лівою рукою за праву ногу й приклавши середній палець правої руки до лоба, а великий палець – до кінчика правого вуха. Мабуть, читачеві цікаво буде довідатися, як висловлюються в країні ліліпутів, і він захоче знати умови, на яких мене звільнено, тому я наводжу тут точний переклад цього документа.

1. Чоловік-Гора не покине наших володінь без писаного нашого дозволу, скріпленого нашою печаткою.

2. Він не вступатиме до нашої столиці без особливого нашого дозволу й має попереджувати про свій прихід принаймні за дві години, щоб городяни встигли поховатися у свої будинки.

3. Зазначений Чоловік-Гора має обмежувати свої прогулянки великими шляхами, не ходити й не лягати на луках і на ланах.

4. Гуляючи зазначеними шляхами, він повинен якнайпильніше дбати про те, щоб не ступити на когось із наших любих підданців, або на їхніх коней, чи то на екіпажі, і не має права брати наших підданців у руки без їхньої на те згоди.

5. Якщо буде потреба негайно послати якесь розпорядження, Чоловік-Гора зобов'язується віднести у своїй кишені, куди йому накажуть, кур'єра разом з конем і, у разі потреби, приставити їх назад цілих і неушкоджених.

6. Він буде нашим спільником проти ворожого нам острова Блефуску й докладе всіх зусиль, щоб знищити ворожий флот, який саме тепер готується до нападу на нас.

7. Названий Чоловік-Гора у вільний час має допомагати нашим робітникам підіймати великі камені, з яких будують мури навколо головного парку й інші державні споруди.

8. Згаданий Чоловік-Гора має протягом двох місяців установити розміри наших володінь, обійшовши для цього острів понад берегом і підрахувавши кількість своїх кроків.

9. І останнє: зазначений Чоловік-Гора, заприсягшись виконувати всі вищенаведені умови, діставатиме щодня їжу й напої в кількості, достатній, щоб утримувати 1728 наших підданців, матиме вільний доступ до нас і користуватиметься всіма знаками нашої до нього прихильності. (...)

РОЗДІЛ IV

Опис Мілдендо, столиці Ліліпутії, та імператорського палацу. Розмова автора з першим секретарем про державні справи. Автор пропонує імператорові послуги у військових діях.

Здобувши волю, я насамперед попросив дозволу оглянути Мілдендо – столицю Ліліпутії. Імператор охоче дав такий дозвіл, нагадавши тільки про мою обіцянку не чинити шкоди ні людям, ні будівлям. Населенню оголосили про

мій намір одвідати місто. Його мур два з половиною фути заввишки й не менше як одинадцять дюймів завширшки; по ньому навколо всього Мілдендо вільно проїхала б карета, запряжена парою коней. Через кожні десять футів над муром височать міцні вежі.

Я переступив велику західну браму й обережно, боком пройшов двома головними вулицями, одягнений у саму куртку, щоб не зачіпати полами свого камзола дахів і карнизів. Я посувався вперед дуже обережно, щоб не наступити на якого-небудь гульвісу, який міг залишитися на вулиці, незважаючи на суворий наказ усім городянам не виходити з дому, щоб не наражатися на небезпеку. У слухових вікнах і на дахах тислися цікаві, і мені здалося, що я ніколи ще не бачив такого велелюдного міста.(...)

Якось, тижнів через два по моєму звільненні, до мене приїхав перший секретар таємної ради Релдресел у супроводі слуги. Наказавши кучерові стати віддалік, він попросив мене дати йому одногодинну аудієнцію, на що я погодився, зважаючи на його високу посаду й особисті якості, а також і на його клопотання за мене перед двором. Щоб краще чути, я хотів був лягти на землю, але він волів перебувати під час розмови на моїй долоні; привітавши мене з визволенням і згадавши, що в цьому було трохи і його заслуги, він додав:

– Якби не сталися деякі події, вас не звільнили б так швидко. Хоча чужоземцеві може здатися, ніби в нас усе гаразд, проте над нами тяжить два лиха – партійні чвари й можливий напад сильної ворожої держави. Треба вам сказати, що протягом уже сімдесятьох місяців у нашому королівстві існують дві ворожі партії – тремексени й слемексени. Перші з них – прихильники високих підборів, другі – низьких. Хоча стародавнім звичаям відповідають більше високі підбори, але його величність вирішив призначати на всі урядові посади тільки тих, хто носить низькі підбори, чого ви не могли не помітити. Помітили ви, мабуть, і те, що підбори його величності нижчі принаймні на один друп проти інших (друп – приблизно одна чотирнадцята дюйма).

Ненависть між обома партіями дійшла до того, що члени їх не їдять і не п'ють за одним столом. Ми знаємо, що тремексенів, або прихильників високих

підборів, більше, ніж нас, але вся влада у наших руках. Ми боїмося, що і його високість – наступник трону – симпатизує тремексенам. У всякому разі, один з його підборів вищий за другий, і він через це навіть трохи шкандибає. І от серед цих чвар нам загрожує напад війська з острова Блефуску – другої після нас і майже рівної нам могутністю та розмірами держави.

Мушу зазначити, що хоча ви й розповідаєте про країни, де живуть люди вашого зросту, та наші філософи не ймуть цьому віри й уважають, що ви впали з Місяця або якоїсь зірки. Адже сто чоловік таких, як ви, знищили б за найкоротший час усі плоди й усю худобу, що є у володіннях його величності. А до того ж у нашій історії, яка нараховує вже шість тисяч місяців, згадується тільки про дві великі держави – Ліліпутію та Блефуску.

Ці дві могутні держави вже тридцять шість місяців перебувають у стані запеклої війни, і ось з якої причини. Усім відомо, що яйця, перед тим як їх їсти, розбивають з тупого кінця, і так ведеться споконвіку. Одначе, коли дід його величності, ще хлопчиком, урізав собі пальця шкаралупкою, його батько видав закон, щоб усі під страхом найсуворішої кари розбивали яйця тільки з гострого кінця.

Цей закон так обурих населення, що від того часу історики занотували шість повстань, унаслідок яких один імператор позбувся голови, а другий – корони. Монархи Блефуску завжди підбурювали наш народ на заколоти, а коли їх придушували, давали у своїй державі притулок повстанцям. Нараховують одинадцять тисяч чоловік, які не згодилися розбивати яйця з гострого кінця, воліючи піти на страту.(...)

РОЗДІЛ V

Автор надзвичайно дотепним способом запобігає ворожому нападові. Йому дають високий титул. Приїздять послы імператора Блефуску й просять миру.

Імперія Блефуску – це острів, розташований на північний схід од держави ліліпутів і відокремлений від неї протокою у вісімнадцять ярдів завширшки. Я ще не бачив цього острова, а, довідавшись про майбутній напад, умисно не

підходив до берега, щоб мене не помітили з якогось ворожого корабля. У Блефуску про мене нічого не знали, бо всякі відносини між обома державами було суворо заборонено під страхом смерті, і наш імператор наклав ембарго⁹ на всі судна, куди б вони не йшли.

Поміркувавши трохи, я склав план захоплення всього ворожого флоту, що стояв тоді, як доповідали наші розвідники, у гавані, готовий рушити при першому попутному вітрі, і повідомив про свій план імператора.

Перш за все я розпитав найдосвідченіших моряків про глибину протоки, яку вони часто виміряли. Вони сказали мені, що глибина на самій середині не перевищує сімдесяти глемглефів (тобто шести європейських футів) навіть під час припливу, а в інших місцях становить щонайбільше п'ятдесят глемглефів. Я пішов на північно-східний берег, звідки видно було Блефуску, ліг за горбком і, глянувши у свою маленьку підзорну трубу, побачив з півсотні військових кораблів і велику силу транспортних суден, що стояли на якорі. Повернувшись додому, я звелів (на що мав повноваження) приставити мені найміцніший канат і залізних брусів. Канат був з нашу шворку завтовшки, а бруси – із спицю для плетіння завбільшки. Я сплів канат удвоє, щоб зробити його міцнішим, і з тією ж метою поскручував залізні бруси втроє, загнувши їхні кінці гачками. Причепивши п'ятдесят таких гачків до п'ятдесяти канатів, я знову подався на північно-східний берег. Там я скинув камзол, черевики та панчохи і в самій шкіряній куртці увійшов у воду за півгодини перед припливом. Спочатку я брів, а посередині проплив ярдів з тридцять, доки опинився на мілині, а через півгодини дійшов уже й до флоту.

Вороги, побачивши мене, так перелякалися, що пострібали в море й уплав добулися до берега, де їх зібралось не менш як тридцять тисяч. Тоді я взяв свої знаряддя, позачіпав гачки за отвори, що були в носі кожного корабля, а шворки від них зв'язав докупи. Поки я порався з цим, вороги пускали тисячі стріл, і багато з них впивалися мені в руки та обличчя, завдаючи пекучого болю

⁹ Заборона виходити з порту.

й заважаючи мені працювати. Та найдужче боявся я за очі. Я напевне втратив би їх, якби раптом не згадав про надійний захист. Між інших дрібниць у мене зберігалися в потайній кишені окуляри – їх, як я вже казав, не помітили імператорські чиновники, коли обшукували мене. Я видобув їх, якнайміцніше приладнав на носі й сміливо став до роботи, незважаючи на ворожі стріли, що часто влучали в скельця окулярів, не чинячи мені ніякої шкоди.

Позачіплявши всі кораблі гачками й узявшись за зв'язані вузлом канати, я почав тягти їх за собою. Але жоден корабель не зрушив з місця, бо якорі не пускали їх, і мені залишалася ще найважча частина справи. Не виймаючи гачків, я кинув шворки й рішуче перерізав ножем якірні линви, доставши при цім сотні дві стріл у руки й обличчя; потім знов узявся за вузол і легко потяг за собою п'ятдесят найбільших ворожих кораблів.

Блефускуанці, не маючи ніякого уявлення про мої наміри, спершу остовпіли. Вони бачили, як я різав линви, і вирішили, що я хочу пустити судна в чисте море, де б вони порозбивалися одне об одне. Але помітивши, що весь флот пливе в цілковитому порядку слідом за мною, вони зняли такий лемент і вдалися в такий розпач, що й описати не можна. Вийшовши з-під обстрілу, я на хвилинку спинився, повиймав стріли з рук і обличчя, а рани намазав маззю. Знявши окуляри й переждавши з годину, поки вода трохи спала, я перебрів середину протоки, тягнучи за собою всю свою здобич, і цілий та неушкоджений прибув до свого порту.

Імператор і весь його двір стояли на березі, очікуючи кінця цієї великої події. Вони бачили, як півколом наближаються до них ворожі кораблі, але мене не помічали, бо я був по шию у воді, і зовсім занепали духом. Імператор думав уже, що я потонув, а цей флот наближається з ворожими намірами, і заспокоївся тільки тоді, коли побачив мене з канатами від суден у руках і почув, як я голосно гукнув: «Хай вічно живе наймогутніший імператор ліліпутів!» Великий монарх оддав мені належну честь і тут-таки, на березі, нагородив мене титулом нардака, що в них уважають за найвищу відзнаку.

Але його величність одразу висловив бажання, щоб я привів йому решту ворожих кораблів і навіть (ось вона, царська чванливість) захотів не чого іншого, як обернення цілої імперії Блефуску на провінцію Ліліпутії з призначенням од нього віце-королем. Він збирався стратити всіх емігрантів з секти тупоконечників і примусити всіх блефускуанців розбивати яйця з гострого кінця. Тоді він став би володарем цього світу. Я спробував відрадити його від такого наміру, удаючися як до політичних доказів, так і до міркувань справедливості, і нарешті рішуче відмовився бути знаряддям закріпачення вільного та відважного народу. Це питання обговорювали потім у державній раді, і найрозумніші міністри всі були на моєму боці.

Моя відверто й сміливо висловлена думка настільки суперечила політичним поглядам його величності, що він так і не зміг пробачити мені цього. Він дуже тонко дав це зрозуміти державній раді, де, як переказували мені, найрозумніші підтримували мене, принаймні своєю мовчанкою, зате інші, мої потайні вороги, не могли втриматися від деяких виразів, що відбилися-таки на мені, хоч і посередньо. Відтоді його величність і ворожа мені кліка міністрів розпочали інтригу проти мене, яка через два місяці ледве не спричинила моєї загибелі. Ось як мало важать найбільші послуги, учинені монархам, у порівнянні з відмовою догоджати всім їхнім примхам.

За три тижні після цих подій з Блефуску врочисто прибула делегація, що смиренно просила миру. Незабаром вона підписала договір на умовах, дуже вигідних для нашого імператора. До складу її входило шість послів з почтом у п'ятсот чоловік, і прибули вони з великою урочистістю, яка відповідала величчю їхнього імператора та важливості дорученої їм справи. Договір був підписаний, у чому я, завдяки тодішньому моєму впливові, чимало допоміг їм.

Після цього послали, яких приватно повідомили, що я був їм щирим другом, віддали мені офіційний візит. Вони почали з компліментів моєї відважності та великодушності й запросили мене іменем свого імператора відвідати їхню державу. (...)

РОЗДІЛ VII

Автора сповіщають про намір обвинуватити його в державній зраді, і він тікає до Блефуску. Як прийнято його там.

Саме тоді, як я збирався відвідати імператора Блефуску, одного вечора дуже таємно, у закритих ношах, прибула до мене поважна персона з двору (якій я зробив дуже велику послугу, коли вона втратила ласку його величності) і, не називаючи свого імені, зажадала побачення зі мною. (...)

Коментарі

Вельможа повідомив Гулліверу про рішення щодо його долі, прийняте державною радою й особисто імператором. В акті обвинувачення Чоловік-Гора був визнаний винним у прихильності до мешканців Блефуску, бо захищав їх перед імператором Ліліпутії, благав замирення й збирався відвідати запеклих ворогів-тупоконечників. За державну зраду було вирішено зберегти життя Чоловіку-Горі, але виколоти йому очі.

Нарешті я спинився на рішенні, за яке читач мені, мабуть, буде дорікати. Треба признатися, що мої очі, а значить і волю, я зберіг тільки завдяки поспіхові та моїй цілковитій недосвідченості. Якби я знав тоді натуру міністрів і монархів і їхнє поводження із злочинцями, винними ще менше за мене, так як вивчив їх згодом, буваючи по багатьох дворах, то без заперечень і навіть з охотою скорився б милостивому присудові. Та я був молодий, до того ж мав формальний дозвіл його величності відвідати імператора Блефуску, і тому ще не минуло й три дні, як написав своєму другові секретареві лист, повідомляючи, що від'їжджаю.

Не чекаючи відповіді, я того ж таки ранку подався до тієї частини острова, де стояв наш флот. Там я взяв великий військовий корабель, прив'язав до його носа канат, витяг якоря, роздягся, поклав на корабель свій одяг і ковдру, яку приніс під пахвою, і, тягнучи за собою судно, де вплав, а де й убрід добувся до порту Блефуску. (...)

РОЗДІЛ VIII

Авторові трапляється щаслива нагода покинути Блефуску. Подолавши деякі труднощі, він повертається цілий і неушкоджений на батьківщину.

Через три дні по прибутті до Блефуску я пішов з цікавості на північно-східне узбережжя острова й там, приблизно за півмилі від берега, помітив у морі якусь річ, що скидалася на перевернутий човен. Роззувшись та скинувши панчохи, я пройшов убрид ярдів із двісті й виразно побачив, що то справді човен – мабуть, одірваний бурею від якогось корабля. Підштовхуваний припливом, він помалу наближався до берега.

Я негайно вернувся до міста й попросив його величність довірити мені двадцять найбільших кораблів з числа тих, що залишилися після викрадення флоту, та три тисячі моряків з віце-адміралом на чолі.

Флот поплив кругом, а я найкоротшим шляхом пішов назад і побачив, що приплив підігнав човна ще ближче. У моряків був канат, який я заздалегідь зсукав до належної товщини. Коли прибули кораблі, я роздягся й увійшов у воду; спочатку я брів мілиною, а ярдів за сто від човна мені довелося поплисти. Матроси кинули мені кінець каната, я закріпив його в дірці на носі човна, а другий кінець прив'язав до військового корабля. Та користі з цього було мало. А сам я не діставав дна ногами й мусив підпихати човен однією рукою, пливучи ззаду. Приплив допомагав мені. Я плив дуже швидко й незабаром став на дно, по шию у воді. Перепочивши дві-три хвилини, я знову почав штовхати човен. Невдовзі вода сягала мені вже тільки під пахви. Тепер, коли найважчу частину роботи було закінчено, я взяв решту моїх канатів, складених на одному з кораблів, і прикріпив їх одним кінцем до човна, а другим до дев'яти суден з числа тих, що супроводили мене. Вітер був сприятливий, кораблі тягли човен буксиром, а я підштовхував його ззаду, і таким способом ми наблизилися на сорок ярдів до берега. Коли приплив закінчився, я витяг човен на суше. З допомогою двох тисяч матросів з канатами та машинами я перекинув його догори дном і побачив що він не дуже пошкоджений.

Не буду надокучати читачеві, розповідаючи про труднощі, які мені довелося перемогти, щоб за допомогою весел (робив я їх десять днів) приставити свій човен до столичного порту, де мене чекала юрба народу, яку страшенно вразили велетенські розміри судна. Я сказав імператорові, що цей човен прислала мені моя щаслива доля, аби дати мені змогу допливти до якогось місця, звідки я зможу добутися до батьківщини, і попросив його величність дати мені потрібні для обладнання судна матеріали, а разом з тим і дозвіл виїхати. Його величність зразу почав переконувати мене, щоб я залишився, та врешті ласкаво задовольнив моє прохання. (...)

Приблизно о третій годині другого дня, відпливши від Блефуску, за моїми розрахунками, на двадцять чотири ліги, побачив вітрило, що рухалося на південний схід, тоді як я плив просто на схід. Я почав гукати, але не дістав відповіді. Вітер ущував, і я спробував наздогнати судно. Я розпустив обоє вітрил, і за півгодини мене помітили, на кораблі викинули прапор і вистрілили з гармати.

Нелегко висловити радість, що охопила мене від несподіваної надії побачити знов улюблену батьківщину й любих родичів і друзів. Корабель згорнув частину вітрил, і я підплив до нього 26 вересня між п'ятою та шостою вечора. Серце моє закалатало в грудях, коли я побачив англійський прапор. Я поклав корів та овець у кишені камзола і зійшов на палубу з усім своїм невеличким вантажем. (...)

ЧАСТИНА II

ПОДОРОЖ ДО БРОБДІНГНЕГУ

РОЗДІЛ I

Опис шторму. З корабля вирудають баркас по прісну воду. Автор їде на баркасі досліджувати країну. Він залишається на березі, його підбирає один із тубільців і односить до фермера. Як його прийняли там. Різні пригоди, що трапилися з ним у фермера. Опис мешканців.

Коментарі

Гуллівер недовго жив із родиною вдома, і через три місяці знову вийшов у море на кораблі «Пригода». Судно потрапило в шторм та опинилося у відкритому океані. Коли вітер ущух, моряки побачили землю – невідомий острів або частину материка. Капітан вирудив до берега баркас з дванадцятьма добре озброєними матросами, серед них був і Гуллівер, якому було цікаво оглянути невідому землю.

(...) Висівши на острів, ми не знайшли ні річки, ні джерела, ні будь-яких ознак людей. Матроси, шукаючи прісної води, пішли берегом, а я подався у глиб острова. Пройшовши з миллю й не побачивши нічого, крім голого, скелястого ґрунту, я почав стомлюватись і вирішив повернутися до корабля. Озирнувшись на бухту, я побачив, що всі матроси сидять уже в човні й чимдуж гребуть до судна. Я хотів був гукнути до них (певна річ, вони не почули б мене), але побачив, що за човном женеться якась велетенська істота. Вона дуже швидко брела морем, що доходило їй до колін. На щастя, наші люди на півліги випередили її, та й море в тому місці було засіяне гострим камінням, так що потвора не спромоглася наздогнати човна. Усе це мені розповіли вже потім, бо я не наважився чекати кінця тієї жахливої пригоди. Кинувшись прожогом назад, я зліз на стрімкий горбок. Переді мною розгорнувся куточок заселеної країни. Я побачив оброблені лани, але найбільше вразили мене луки, де трава була по двадцяти футів заввишки.

З горбка я зійшов на битий шлях, який насправді був лише стежкою серед ячменю. Я йшов деякий час, не бачачи майже нічого, бо вже надходили жнива й стебла витяглися не менше як на сорок футів над землею. Цілу годину йшов я до кінця поля, обгородженого тином футів сто двадцять заввишки й обсадженого деревами такої висоти, що я й приблизно не міг би її визначити. До сусіднього лану вів перелаз – чотири приступки футів по шість заввишки кожна, зверху був ще камінь, понад двадцять футів заввишки. (...)

Якщо людські істоти виявляють жорстокість і лють пропорційно своєму зростові, то чого ж я мав сподіватися від цих варварів, коли перший-ліпший із них міг проковтнути мене, навіть не помітивши цього. Безперечно,

філософи мають рацію, коли кажуть, що немає ні малого, ні великого й що ці поняття встановлюються лише порівнянням. Може трапитися так, що й ліліпути зустрінуть народ, дрібніший від них настільки, наскільки вони були дрібніші від мене. І хтозна, чи немає в якій-небудь далекій, невідомій нам досі країні раси, що перевершує своїм зростом навіть оцих велетнів.

Незважаючи на переляк і розгубленість, я так заглибився в ці міркування, що опам'ятався тільки тоді, коли один із женців підійшов ярдів на десять до моєї борозни; за мить він мав або розрізати мене серпом, або розчавити ногою. Коли він намірився ступити далі, я скрикнув так голосно, як кричать тільки з переляку. Велетень спинився, оглянувся на всі боки й нарешті побачив мене на землі.

З хвилину він вагався, наче людина, що міркує, як би зручніше схопити звірючку, не давши їй укусити або вжалити себе, як це не раз робив я сам, ловлячи лисиць в Англії. Нарешті він великим і середнім пальцями взяв мене за поперек і, щоб краще роздивитися, підніс ярдів на три до своїх очей. Я вгадав його намір і настільки опанував себе, що не пручався, хоча він боляче стискав мої боки, тримаючи мене футів на шістдесят од землі. Я тільки дозволив собі звести вгору очі і, молитовно склавши руки, вимовив кілька слів сумним, приниженим тоном, що найдужче пасував до мого тодішнього становища. Я весь час боявся, що він жбурне мною об землю, як ми звичайно робимо з маленькими шкідливими звірятками, яких хочемо знищити. Але, на моє щастя, його, видимо, зацікавив мій голос і рухи, і він почав пильніше приглядатися до мене та зачудовано дослухатися до моїх слів, хоч і не розумів їх. Тим часом я все стогнав, показуючи головою, що він боляче стискає мене пальцями. Він, здається, зрозумів, чого я хочу, бо обережно поклав мене в полу своєї куртки й побіг до хазяїна – того самого фермера, якого я попереду бачив на полі.

Той, вислухавши наймитову розповідь, одломив соломинку з добру палицю завбільшки й підняв нею поли мого камзола, думаючи, очевидно, що це якась особлива оболонка, дарована мені природою; потім він здмухнув

мені з лоба волосся, щоб краще роздивитися моє обличчя. Він скликав усіх наймитів і запитав їх (як дізнався я згодом), чи не бачили й вони таких маленьких тварин, потім обережно поставив мене рачки на землю. Я відразу звівся на ноги й почав повільно походжати сюди-туди, даючи зрозуміти цим людям, що не маю наміру тікати. Тоді вони, щоб краще бачити мої рухи, посідали всі навколо мене, а я, знявши капелюха, низенько вклонився фермерові; потім упав навколішки, підняв угору руки, звів очі, якомога голосніше промовив кілька слів і уклінно подав фермерові гаманець із золотими монетами, що був у мене в кишені. Велетень поклав його собі на долоню і підніс, щоб краще роздивитись, до очей. Витягши з рукава шпильку, він кілька разів штрикнув нею в гаманець, але так і не здогадався, що це таке. Тоді я на мигах попросив його покласти руку на землю, відкрив гаманець і висипав йому в жменю все золото. Там було шість іспанських золотих по чотири пістолі кожний і щось із двадцять чи тридцять дрібніших монет. Наслинивши пальця, він підняв ним одну монету, потім другу і, як видно, не знаючи, що воно таке, знову знаками звелів мені сховати їх у гаманець і покласти в кишеню. Я ще кілька разів запропонував йому взяти гроші, та врешті мусив скоритися.

Усе це переконало фермера, що він має справу з розумною істотою. Він раз у раз звертався до мене зі словами, що гули в мене у вухах, наче водяний млин, дарма що вимовляв він їх дуже виразно. Я відповідав йому якомога голосніше різними мовами, але велетень, хоч і нахилив своє вухо ярдів на два до мене, не втямив нічого. Нарешті він одіслав наймитів жати, а сам видобув з кишені хусточку, згорнув її вдвоє, поклав собі на ліву долоню і, спустивши руку до землі, запропонував мені злізти на неї. Долоня його була завтовшки не більше як фут, і виконати таке розпорядження було не важко. Щоб не впасти, я ліг, випроставшись на цілий зріст, а він для більшої безпеки, накрив мене хусточкою й так поніс додому. Дома він покликав свою жінку й показав мене їй, але та заверещала й утекла, як тікають англійські жінки, уздрівши жабу або павука. Проте, побачивши згодом мою добру поведінку й те, що я

слухняно корився кожному знакові її чоловіка, вона скоро примирилася зі мною й нарешті почала ставитися до мене дуже ласкаво.

Було вже близько одинадцятої години дня, і наймичка подала обід з однієї страви, як то личить звичайним хліборобам. Миска, яку вона принесла, була принаймні двадцять чотири фути в діаметрі. Сім'я складалася з фермера, його дружини, трьох дітей та старої бабусі. Фермер помістив мене недалеко від себе на столі на висоті тридцяти футів од підлоги. Я страшенно боявся впасти й старався триматися далі від краю стола. Жінка відкрояла мені маленький шматочок м'яса, вломила трохи хліба й поклала переді мною. Я низенько вклонився їй, витяг свій ніж та виделку і заходився їсти, чим страшенно захопив їх. (...)

Ідучи до фермера, що кивком голови покликав мене, я, дуже розгублений від усього баченого – як то легко зрозуміє ласкавий читач, – дорогою спіткнувся об скоринку хліба й упав обличчям на стіл, не заподіявши собі, правда, ніякої шкоди. Підвівшись й помітивши, що моє падіння схвилювало цих добрих людей, я помахав у себе над головою капелюхом і тричі скрикнув «ура» на знак того, що зі мною все гаразд.

Я проспав години дві. Мені приснилося, що я вдома зі своєю дружиною та дітьми. Тому я страшенно засумував, коли, прокинувшись, побачив себе у величезній кімнаті, футів двісті або триста завдовжки та двісті заввишки, на широчезному двадцятиярдовому ліжку. Моя хазяйка в якихось домашніх справах вийшла з дому й замкнула двері на ключ. Ліжко стояло на вісім футів од дверей. Коли я прокинувся, два пацюки видряпалися запоною на ліжко й забігали по ньому, приношуючись. Один із них підбіг близько до мого обличчя, і я, вжахнувшись, скочив на ноги й видобув свій тесак, щоб захищатися. Ці страшелезні тварини напали на мене з обох боків, одна вже зачепила лапою мій комір, але мені пощастило розпороти їй череву перше, ніж вона встигла заподіяти шкоду. Пацюк упав мені до ніг, а другий, побачивши сумну долю свого товариша, кинувся навтіки, залишаючи кривавий слід з великої рани на спині. (...)

РОЗДІЛ II

*Донька фермера. Автора везуть до сусіднього міста, а потім до столиці.
Подробиці його подорожі.*

У моїх хазяїв була дев'ятирічна донька, дуже розвинена, як на свій вік. Вона чудово вміла плести й дуже гарно зодягала свою ляльку. Разом з матір'ю вона пристосувала для мене лялькове ліжко й примостила його в скриньку. Вони поставили скриньку на привішену до стелі дошку, щоб убезпечити мене від пацюків. Ця споруда правила мені за спальню, поки я жив у них, але вони вносили в неї деякі поліпшення в міру того, як я вивчав їхню мову й казав їм про свої потреби. Дівчинка була така спритна, що, бачивши тільки один або два рази, як я переодягаюсь, навчилася одягати й роздягати мене. Проте я ніколи не зловживав її послугами й охоче робив це сам. Вона пошила мені сім сорочок та дещо з іншої білизни, узявши найтоншого, але товщого, ніж наше рядно, полотна, і завжди сама прала. Вона ж таки була моєю вчителькою й учила мене їхньої мови, називаючи кожен річ, на яку я показував пальцем: через кілька днів я міг уже попросити всього, чого б мені не забажалося. Характер у неї був лагідний, зріст, як на її вік, невеликий, не більше як сорок футів. Вона називала мене Грільдріг. Це ім'я так і залишилося за мною – спершу в родині фермера, а потім і в усьому королівстві. Їй найбільше я завдячую тим, що залишився живим у тій чужій країні. Ми ніколи не розлучалися, поки я жив там. Я звав її Глемделкліч, тобто маленька нянька, і був би дуже невдячним, якби не згадав тут з пошаною про її піклування та увагу до мене. Щиро бажаючи віддячити їй, я натомість став мимовільною, але згубною для неї причиною неласки, якої вона – як маю я багато підстав боятися – зазнала. (...)

Мій хазяїн найближчого базарного дня повіз мене в скриньці до сусіднього міста. Він узяв із собою й дочку, мою няньку, посадовивши її на подушку позад сидла. (...)

Мене поставили на стіл у найбільшій кімнаті, яка мала щось із триста квадратних футів. Біля столу, на низенькому стільці, стала моя нянька, щоб

пильнувати мене та демонструвати мої дивовижні здібності. Щоб не було натовпу, мій хазяїн пускав у кімнату за один раз не більше як тридцять чоловік. Виконуючи накази дівчинки я походжав по столу. Вона ставила мені такі запитання, які я вже добре розумів, і я відповідав їй якомога голосніше; часто вклонявся глядачам, то вітаючи їх, то запрошуючи ласкаво відвідати мене, то вимовляючи кілька інших вивчених мною фраз. Я брав наперсток, у який замість келиха наливала мені вина Глемделкліч, і пив за їхнє здоров'я; видобував свій тесак і вимахував ним так, як це роблять майстри фехтування в Англії. Моя нянька дала мені маленьку соломинку, і я робив нею вправи, як із списом, чого навчився ще замолоду. (...)

Зрозумівши, що на мені можна заробити добрі гроші, хазяїн вирішив поїхати до найголовніших міст королівства. Запасиися всім потрібним для далекої подорожі та влаштувавши свої домашні справи, він попрощався з жінкою й 17 серпня 1703 року вирушив зі мною та Глемделкліч до столиці, що була в самому центрі країни, тисячі за три миль од нашого дому. (...)

РОЗДІЛ III

Автора викликають до двору. Королева купує його у фермера й представляє королю. Автор дискутує з відомими вченими його величності. Для автора влаштовують приміщення в палаці. Королева виявляє до нього велику ласку. Він боронить честь своєї батьківщини. Його сварки з карликом королеви.

Моя поведінка зачарувала й королеву з усім її почтом. Я впав навколішки й просив ласкаво дозволити мені поцілувати царську ногу. Але великодушна королева простягла мені свій мізинець, і я, стоячи на столі, обхопив його обома руками й шанобливо притулився вустами до його кінчика. На запитання про мою батьківщину та мандрі я відповідав якомога стисліше й змістовніше. Далі королева запитала, чи хотілося б мені жити при дворі. Я схилився аж до столу й казав, що я – раб свого хазяїна; але якби це залежало від мене, то з гордістю присвятив би своє життя її величності. Тоді вона спитала мого хазяїна, за яку ціну він може мене продати. Той, боячись,

що я не проживу й місяця, зрадів, що може позбутися мене, і запросив тисячу золотих, які йому тут же й видали. Кожен з них дорівнював восьмистам моїдорам¹⁰, але, якщо взяти до уваги співвідношення між розмірами речей у тій країні та в Європі, ця сума навряд чи перевищить тисячу англійських гіней. Ставши тепер васалом і власністю королеви, я уклінно просив її величність, щоб Глемделкліч, яка досі з такою добрістю й так уміло доглядала мене, узяти до двору та залишили й надалі моєю нянькою та вчителькою. Її величність задовольнила моє прохання й легко дістала на це згоду фермера, якому приємно було бачити свою доньку придворною дамою, а бідна дівчинка не могла приховати своєї радості. (...)

Королева замовила придворному тесляреві, за зразком, ухваленим мною спільно з Глемделкліч, скриньку, що правила мені за спальню. Той тесляр був чудовий майстер і за три тижні зробив дерев'яну кімнату в шістдесят квадратних футів і дванадцять футів заввишки, з відсувними вікнами, дверима та двома шафками в стіні, як то буває в спальнях лондонських будинків. Стеля була на двох завісках, і це давало Глемделкліч змогу виймати щоранку ліжко, виготовлене меблярем її величності, щоб провітрювати його, власноручно прибирати й ставити назад, знову спускаючи стелю. Дуже добрий майстер зробив для мене два стільці, з бильцями та спинками, з матеріалу, подібного до слонової кістки, а також два столи та комод. Усі стіни кімнати, підлога та стеля були оббиті зсередини м'якою тканиною, щоб запобігти нещасливим випадкам і зменшити поштовхи під час перенесення або перевезення скриньки. (...)

Королева так уподобала моє товариство, що не могла обідати без мене. На її столі, біля лівого ліктя її величності, завжди ставили мій столик і стілець, а Глемделкліч прислужувала мені, стоячи на стільці біля столу... Звичайно королева клала мені на тарілку шматок м'яса, який я розрізував сам, а вона з цікавістю дивилася на наші мініатюрні порції. (...) Кожної

¹⁰ *Моїдор* – старовинна португальська золота монета.

середі (цебто їхньої неділі) королева та діти обідали в покоях його величності. На таких обідах мій стіл і стілець ставили біля лівої руки короля перед солянкою, і король, який тим часом вельми полюбив мене, розважався, розпитуючи про звичаї, релігію, закони, урядування та освіту в Європі, на що я відповідав якомога краще. У нього був, на диво, ясний розум. Слухаючи мою розповідь, він висловлював дуже глибокі думки й робив влучні зауваження. Мушу признатися, що після однієї моєї промови, коли я трохи занадто багатослівно описав свою любу батьківщину, її торгівлю, релігію та політичні партії й розповів про всі війни на морі та на суші, він поставив мене на свою праву долоню і, обережно поляскавши мене по спині другою рукою, з усмішкою запитав, до кого я належу, до лібералів чи до консерваторів. Потім, обернувшись до прем'єр-міністра, що стояв позаду, тримаючи білий жезл завдовжки з щоглу на найбільшому нашому кораблі, король зауважив, яка нікчемна ота пиха людська, що її наслідують і такі дрібні комахи, як я. (...)

Королева не раз глузувала з моєї полохливості й часто питала, чи всі в нас такі боягузи, як я. Спричинилося до цього ось що: у королівстві тому влітку дуже багато мух, і ці клятві комахи, не менші за жайворонка, коли я обідав, увесь час дзижчали навколо моєї голови й не давали спокійно їсти. Іноді вони навіть сідали на мої страви, залишаючи на них свій огидний послід та яєчка. Я дуже добре бачив їх, але тубільці не помічали того, бо їхні величезні зорові органи не так чітко бачили дрібні речі, як мої очі. Іноді вони сідали мені на ніс або на лоб і боляче кусали мене; вони гидко смерділи, і я бачив ту липучу речовину, що, як кажуть наші природознавці, дає їм змогу лазити по стелі догори ногами. Я мав багато клопоту, боронячись од цих огидних тварин, і мимоволі схоплювався, коли вони сідали мені на обличчя. Улюбленою розвагою карлика було спіймати в жменю кілька мух, як ото роблять наші школярі, і потім кинути їх на мене, щоб потішити королеву. Мене рятував тільки мій тесак, яким я рубав їх улїт, дивуючи всіх своєю спритністю.

Пригадую, як одного разу Глемделкліч поставила мою скриньку на підвіконня, щоб я міг подихати чистим повітрям (бо я ніколи не згоджувався, щоб скриньку вішали на гвіздок за вікном, як ми робимо з клітками в Англії). Коли, піднявши віконце, я зі шматком пирога сів до столу поснідати, у мою кімнату, приваблені запахом солодкого, улетіло штук із двадцять ос – з таким дзижчанням, неначе заграло двадцять волинок. Одні накинулися на пиріг і миттю рознесли його на шматочки, а інші кружляли навколо моєї голови, навіваючи на мене жах своїми жалами. Проте я зважився напасти на них і своїм тесаком зарубав чотирьох уліт. Інші відлетіли, і я зараз же зачинив вікно. Убиті оси були з куріпок завбільшки. Я повиймав їм жала, що були півтора дюйма завдовжки, і старанно зберіг їх, а потім показував у Європі разом з іншими дивинками. Троє жал я подарував Грешемському коледжеві в Англії, а четверте залишив собі.

РОЗДІЛ V

Деякі пригоди, що трапилися з автором. Автор показує свою вправність у мореплаванні.

Моє життя в цій країні можна було б назвати щасливим, якби не кумедні та прикрі випадки, що іноді траплялися зі мною через мій маленький зріст. Про деякі з них я дозволяю собі тут розповісти. Глемделкліч часто виносила мене в меншій скриньці в королівській сад і не раз, вийнявши із скриньки, тримала на руці або пускала ходити по землі. Одного дня карлик, що тоді жив у королеви, пішов у сад разом з нами. Я йшов по землі і, опинившись разом із ним коло карликової яблуні, захотів раптом виявити свою дотепність дурним порівнянням карлика з тим деревом. Злостивий негідник, вибравши зручну мить, струснув його саме над моєю головою, і з дванадцятро яблук, кожне з добру брестольську бочку завбільшки, упали навколо мене. Одне з них, коли я нахилився, ударило мені по спині, і я зразу повалився ниць на землю. На щастя, падіння не заподіяло мені ніякої шкоди, і я попросив пробачити карлика, бо сам перший зачепив його.

Коментарі

У країні велетнів Гуллівер відчував себе беззахисним. Усі живі істоти для нього були небезпечними, а витівки королівського карлика, ігри маленького спанієля та мавпи ледь не згубили маленького мандрівника. Навіть звичайні градини виявлялися випробуванням сміливості та спритності головного героя.

РОЗДІЛ VI

Різні витівки автора для розваги короля та королеви. Автор показує свої музичні здібності. Король розпитує про державний лад Англії, й автор розповідає про нього. Зауваження короля з цього приводу.

(...) Мій історичний нарис розвитку нашої країни протягом останнього сторіччя надзвичайно здивував короля; у нашій історії він убачав самі змови, заколоти, убивства, страти та заслання. Усе це були, на його думку, наслідки зажерливості, незгоди, брехливості, зрадництва, жорстокості, гніву, безумства, злостивості, заздрощів, розпусти та чванливості наших політичних діячів.

На другій аудієнції його величність підсумував свої враження від моєї розповіді. Поставивши мене собі на долоню й ніжно гладячи, він звернувся до мене зі словами, яких я ніколи не забуду:

– Ви намагалися виставити в найкращому світлі вашу батьківщину, мій любий маленький приятелю Грільдріге. Але натомість ви довели мені, що найпотрібніші якості для законодавця – неуцтво, лінощі та розбещеність. Що найкраще тлумачать і застосовують закони ті, хто завжди перекручує правду й сам ніколи не виконує її. Є у вас, правда, і дещо корисне, але воно на одну половину не здійснюється в житті, а на другу половину забруднене загальною розпустою. З ваших слів не видно, що добродієність справді допомагає висунутись у вашому суспільстві; що за добрі прикмети дають титул лорда, за вченість і побожність – звання єпископа, що солдата нагороджують за його подвиги й мужність, суддю – за безсторонність, сенатора – за любов до батьківщини, радника – за мудрість. Самі ви, – вів далі, – безперестанку мандруючи, уникли, сподіваюсь, багатьох вад ваших

земляків, але, підсумовуючи ваші відповіді, яких мені так важко було домогтися від вас, я не можу не дійти висновку, що більшість ваших співвітчизників – це плем'я гидкої черви, найшкідливішої з тієї, яка будь-коли плазувала по землі.

РОЗДІЛ VII

Любов автора до батьківщини. Він робить королю дуже вигідну пропозицію, але його величність відхиляє її. Необізнаність короля з політикою. Наука в цій країні дуже недосконала й обмежена. Закони, військова справа та партії в їхній державі.

(...) На виправдання короля мушу сказати, що він завжди жив оддалік од решти світу й був мало обізнаний із звичаями та правилами доброї поведінки, які переважають серед інших народів. Така необізнаність спричинює забобони та вузькість світогляду, і тому ясно, що погляди цього ізольованого від інших країн монарха на чесноти та хиби людські ні в якому разі не можуть бути міркою для нас – культурних європейців.

На доказ цього та щоб показати сумні наслідки вузького виховання, я наводжу далі один неймовірний випадок. Аби здобути ще більшу ласку його величності, я розповів йому, що три або чотири сторіччя тому в нас винайдено порох; що, коли в купу такого пороху, нехай хоч із гору заввишки, потрапляє щонайменша іскра, він вибухає з гуркотом, сильнішим, ніж грім; що певна кількість такого пороху, забита в порожню залізну або чавунну трубу, виштовхує чавунну або свинцеву кулю з такою силою та швидкістю, що протистояти їй ніщо не може. Що найбільші викинуті таким способом кулі не тільки враз нищать цілі лави солдатів, а й руйнують ущент найміцніші мури, пускають на дно кораблі з тисячами людей, а з'єднані поміж себе ланцюгом – трощать щогли та снасті, шматують тіла людські й пустошать усе навколо. Що ми часто кладемо цей порох у великі порожні залізні кулі й кидаємо їх спеціальними машинами в обложені нами міста, і що вони зривають брук, висаджують у повітря будинки, вибухають і розкидають на всі боки залізні скалки, трощачи голови всім, хто трапиться

поблизу. Що я знаю складові частини того пороху й що вони дуже дешеві та прості. Я вмію змішувати їх, можу навчити його робітників виготовляти такі труби, розміри яких будуть пропорційні всім речам у його королівстві, і найдовші з них не повинні мати більше як сто футів. Що двадцять або тридцять таких труб, заряджені відповідною кількістю пороху й куль, за кілька годин можуть зруйнувати мури найбільшого в королівстві міста та навіть знищити всю столицю, якщо вона повстане, коли йому завгодно буде встановити необмежену владу. Розповівши про все, я уклінно запропонував йому свої послуги в створенні нової зброї – на ознаку моєї вдячності за ласку й опіку.

Моя розповідь про ці страшні знаряддя руйнування вкинула короля у великий жах. Він дуже дивувався, що такий нікчемний непомітний плазун (як він назвав мене) може мати такі нелюдські думки й так звик до них, що цілком спокійно розповідає про такі криваві страхоття, заподіювані цими згубними машинами. (...)

РОЗДІЛ VIII

Король і королева їдуть до кордонів. Автор супроводить їх. Докладне оповідання про те, яким способом покинув він країну. Він повертається до Англії.

Я прожив уже два роки в цій країні; на початку третього року мені з Глемделкліч довелося супроводити їх величності в подорожі до південного берега королівства. Мене, як уже я казав, возили в дорожній скриньці, що дуже зручній кімнаті у двадцять футів завширшки. До чотирьох кутків стелі я наказав підвісити на шовкових нитках гамак, що зменшував тряску під час переїзду й правив мені за ліжко, коли я дорогою хотів спати. Над самим моїм гамаком тесляр на моє прохання випиляв отвір, з квадратний фут завбільшки, для доступу свіжого повітря в спеку; його я міг, за своїм бажанням, затуляти лядою, що ходила в жолобках.

Діставшись кінцевої мети нашої подорожі, король вирішив одпочити кілька днів у своєму палаці біля Фленфласніка – міста, яке знаходилося за миль вісімнадцять від узбережжя. Глемделкліч і я дуже потомилися. Я трохи застудився, а бідна дівчинка почувала себе такою слабою, що мусила сидіти в кімнаті. Мені кортіло побачити океан, бо тільки ним я міг би втекти звідси; удавши з себе зовсім хворого, я попросив пустити мене до моря подихати свіжим повітрям і відрядити зі мною пажа, якого я дуже любив і на якого мене іноді звіяряли. Ніколи не забуду, як неохоче дала свою згоду Глемделкліч, як зворушливо наказувала вона пажеві доглядати мене, як вона плакала, прощаючись зі мною, немов передчувала те, що мало статися. Хлопець забрав мене разом із скринькою й за півгодини приніс на скелястий морський берег. Там я звелів йому поставити скриньку на землю, підняв одне вікно й почав сумно дивитися на море. Я ще почувався погано й сказав пажеві, що хочу трохи подрімати в гамаку, сподіваючись, що мені полегшає. Я ліг, а хлопець щільно причинив вікно, щоб і я не застудився, і, не передбачаючи, мабуть, ніякої небезпеки, подався шукати пташині яйця між скель. З вікна я бачив, як він шукав їх і знаходив по одному чи по два в розколинах. Незабаром сон знеміг мене. Через деякий час я раптом прокинувся, почувши, як хтось сильно сіпнув за кільце, прикріплене до верхньої дошки скриньки, щоб її легше було носити. Далі я почув, що скринька піднеслася високо вгору й помчала вперед з неймовірною швидкістю. Від першого поштовху я ледве не випав з гамака, але згодом скринька стала плавно погойдуватися. Я раз у раз кричав якомога голосніше, але даремно. Визираючи у вікно, я бачив тільки небо та хмари. Над головою я чув шум, неначе лопотіння крил, і помалу почав усвідомлювати собі весь жах мого становища. Я зрозумів, що якийсь орел схопив мою скриньку дзьобом за кільце і тепер летить, щоб з висоти скинути її на скелю й розбити, немов черепаху в її шкаралупі, а потім витягти мій труп. Адже птахи ці дуже розумні й обдаровані надзвичайно гострим нюхом, що дозволяє їм знаходити

здобич, приховану краще, ніж був прихований я за дводюймовими стінами скриньки. (...)

Коментарі

Орел не втримав важку здобич і випустив її в море. Плавучий будинок з Гуллівером знайшли та звільнили моряки. Гуллівер був безмежно щасливий, що знову опинився серед подібних до себе людей, дивуючи своїх рятівників розповідями про людей-велетнів. Гуллівер зумів переконати в правдивості своєї історії лише капітана корабля, показавши йому гребінець з борода короля, велетенський зуб, перстень королеви. Коли герой повернувся на батьківщину, йому довго все навкруги здавалося занадто маленьким, майже іграшковим, настільки він звик до велетенських масштабів країни Брондінгнэг.

ЧАСТИНА ІІІ

ПОДОРОЖ ДО ЛАПУТИ, БАЛЬНІБАРБИ, ЛАГГНЕГГУ, ГЛАББДАБДРІБУ ТА ЯПОНІЇ

РОЗДІЛ І

Автор вирушає у свою третю подорож. Його беруть у полон пірати. Злосливість голландця. Автора висаджують на острів. Він потрапляє до Лапути.

Коментарі

Корабель, на якому Гуллівер вирушив мандрувати, на цей раз потрапив у полон до піратів. Гулліверу дарували життя і висадили у відкрите море з невеликим запасом провіанту. Човен приплив до невідомого берега.

(...) Годину-дві я блукав серед скель. Небо сяяло блакиттю. Сонце світило так яскраво, що треба було відвертати від нього обличчя. Раптом навколо стемніло, але зовсім не так, як буває, коли набіжить хмара. Обернувшись назад, я побачив між собою та сонцем якесь велике непрозоре тіло, що рухалося в напрямку острова. Воно було на висоті, здавалося, двох миль і затуляло сонце протягом шести чи семи хвилин, але я не помітив, щоб у повітрі похолоднішало або щоб потемнішало небо; здавалося, ніби я стояв у затінку під горою. Коли невідоме тіло наблизилося до мене, стало зрозуміло, що воно складається з якоїсь невідомої речовини й має рівне, гладеньке дно, яке блищало, відбиваючи поверхню моря. Я стояв на висоті

приблизно двохсот ярдів над морем і бачив, як те тіло знизилося до одного рівня зі мною за якусь мить від мене. Я видобув свою підзорну трубу й добре розгледів людей, що сновигали по його спадистих, як здалося мені, боках, але що вони там робили, розібрати не міг.

Природна любов до життя викликала в мене приплив радості. У мені знову прокинулася надія, що ця пригода так чи інакше допоможе мені визволитися з безпорадного становища, у якому я опинився. Але водночас читач навряд чи зможе уявити собі подив, що огорнув мене, коли я побачив у повітрі острів, заселений людьми, що зі своєї волі могли підіймати його й опускати або рухати вперед. (...)

Натовп зростав, і менше ніж за півгодини острів наблизився так, що між нижньою галереєю та мною залишилося яких-небудь сто ярдів. Тоді я прибрав найблагальнішої пози й заговорив до них приниженим тоном, але не дістав ніякої відповіді. Над самою моєю головою стояли, мабуть, якісь поважні особи, як побачив я з їхнього одягу. Вони про щось радилися, часто поглядаючи на мене. Нарешті один з них крикнув кілька слів чіткою, добірною співучою говіркою, що трохи була до італійської. Бажаючи догодити їм близькою до їхньої вимовою, я й собі відповів по-італійськи. Та хоч ми й не зрозуміли один одного, мій жалюгідний вигляд досить виразно промовляв про моє прикре становище. Вони знаками звеліли мені зійти зі скелі й підійти до берега. Я так і зробив. Летючий острів опинився досить близько, якраз надо мною. З нижньої галереї спустили ланцюг з прикріпленим до нього сидінням. Я сів на нього, і мене відразу підняли на блоках.

РОЗДІЛ II

Опис звичаїв і поведіння лапутян. Нарис їхньої науки. Про короля та його двір. Як прийняли там автора. Побоювання та неспокій лапутян.

Ступивши на острів, я опинився серед великого натовпу. У перших рядах стояли, як здалося мені, їхні вельможі. Усі вони зацікавлено

розглядали мене, і я платив їм тією ж монетою, бо ніколи ще не бачив людей таких чудних постаттю, одягом і поведженням. Голови в них були нахилені або на правий, або на лівий бік. Одне око дивилося всередину, а друге – просто в небо. Їхній верхній одяг був прикрашений фігурами сонця, місяця та зірок, упереміш із зображеннями скрипок, флейт, арф, сурм, гітар і багатьох інших музичних інструментів, незаних у нас в Європі. Я помітив позад них багато людей в одязі слуг, що тримали в руках коротенькі палички з прив'язаним на кінці, неначе цїп на цїпилні, надутим міхуром. У кожному міхурі, як мені сказали потім, була жменька сухого гороху або камінців. Цими міхурами вони час од часу били по губах і по вухах своїх сусідів, але тоді я не міг добрати, навіщо це робили. Виявилось, що розум цих людей так захоплюють глибокі міркування, що вони не можуть ні говорити, ані слухати чужих слів, і привести до пам'яті їх можна, тільки доторкнувшись до їхніх органів слуху та мови. Через це ті, хто має змогу, завжди тримають біля себе спеціального служника (по-лапутянському – клайменоле) і ніколи не йдуть без нього на прогулянку або в гості. Обов'язки клайменоле полягають у тому, щоб злегка доторкатися міхуром до рота того, хто має говорити, і правого вуха того, до кого звертаються. Цей служник не відходить од свого хазяїна під час прогулянок і подеколи злегка вдарає його по очах, бо той завжди так заглиблюється в думки, що ризикує впасти в провалля, або стукнутися головою об вуличний стовп, або наткнутися на перехожого, або ж, зіткнувшись з кимось, звалитись у рівчак.

Уважаю за потрібне подати читачеві ці пояснення відразу, бо інакше він, так само, як і я, не зрозуміє поведінки моїх проводирів під час нашого переходу від нижньої галереї до верхньої частини острова й далі до королівського палацу. Поки ми йшли, вони раз у раз забували, куди й чого йдуть, не звертаючи ніякої уваги на мій незвичайний для них одяг та вигляд і, здавалося, не чули й не бачили юрби, думки та манери якої були вільніші.

Нарешті ми добулися-таки до палацу й увійшли до парадного залу, де на троні сидів король, оточений найзначнішими своїми вельможами. Перед

троном стояв великий стіл, увесь заставлений глобусами, планетаріями та різними астрономічними приладами. Його величність і не поворухнувся, хоча наша поява викликала досить гучний гомін. Він розв'язував якусь дуже складну задачу, і ми чекали принаймні годину, доки він подужав її. Обабіч, коло самого трону, стояли два молоденькі пажі з міхурами в руках. Побачивши, що король уже розв'язав свою задачу, один з них злегка доторкнувся міхуром до його рота, а другий до правого вуха, після чого його величність здивовано озирнувся, неначе враз прокинувся. Помітивши мене з товариством, він, очевидно, пригадав, що йому вже говорили про мене. Він промовив кілька слів, і один з пажів одразу лягнув мене по правому вуху, але я знаками, як зумів, пояснив, що не потребую цього. Як виявилось згодом, така поведінка дуже пошкодила мені, бо на цій підставі його величність склав дуже низьку ціну моїм розумовим здібностям. Король, наскільки я міг догадатися, ставив різні запитання, і на них я відповідав усіма відомими мені мовами. Побачивши, що нам не порозумітися, король, уславлений своєю гостинністю до чужинців, наказав дати мені окрему кімнату в палаці й приставити до мене двох слуг. Мені принесли обід, і четверо вельмож, яких я бачив біля особи його величності, ушанували мене тим, що пообідали разом зі мною. Обід складався з двох перемін, по три страви в кожній. На першу переміну нам подали бараняче стегно у формі рівнобічного трикутника, шматок яловичини у вигляді ромбоїда й пудинг у формі циклоїда. На другу переміну були дві качки, порізані частками, що були подібні до скрипки, ковбаси, що вигином нагадували флейти та гобої, і теляча грудинка, формою – точнісінька арфа. Хліб слуги різали у формі конусів, циліндрів, паралелограмів і багатьох інших геометричних фігур. (...)

На другий день, близько одинадцятої ранку, король власною особою, з усіма вельможами, дворянством та урядовцями влаштував концерт: протягом трьох годин вони безупинно грали на різних інструментах і мало не оглушили мене. Змісту музики я не розумів, аж доки мені не пояснив мій учитель. Він сказав, що вуха лапутян звикли до музики небесних сфер, яку

завжди можна чути протягом певних періодів, і тепер царедворці готуються до чергового концерту, щоб і собі приєднатися до гармонії небесних сфер.

Простуючи до Лагадо, їхньої столиці, його величність наказував зупиняти острів над деякими містами та селами, щоб його підданці могли подати йому свої прохання. Для цього з острова спускали багато мотузів з важками на кінцях. Люди прив'язували до них свої прохання, і ті зразу підлітали вгору, як то буває з клаптиками паперу, що їх школярі пускають по нитці до змія. Іноді нам знизу передавали вино та їжу, і лапутяни підіймали їх до себе на блоках.

Мої знання з математики стали мені у великій пригоді при засвоєнні фразеології, значною мірою побудованої на цій дисципліні та музиці, з якою я теж був непогано обізнаний. Усі їхні ідеї пов'язані з лініями та фігурами. Бажаючи, наприклад, розповісти про красу жінки або якоїсь тварини, вони описують її ромбами, колами, паралелограмами, еліпсами та іншими геометричними фігурами або вживають порівняння, запозичені з музичного лексикону: повторювати їх тут було б зайве. У королівській кухні я бачив усі геометричні фігури й музичні інструменти, форми яких кухарі наслідують, готуючи різні страви до столу його величності.

Лапутянські будинки побудовано надзвичайно погано. Стіни викривлені й ніколи не сходяться під прямим кутом. Усі ці недолатності пояснюються зневагою до практичної геометрії, що нею вони гребують, як вульгарним, механічним знанням, а також тим, що хитромудрі вказівки, які лапутяни дають будівельникам, неприступні для звичайного розуму й спричиняють тільки до непорозумінь. Хоч як уміло поводяться вони на папері з лінійкою, олівцем і циркулем, але в щоденному, домашньому житті я ніколи не бачив людей незграбніших, вайлуватіших і таких нетямущих у всьому, що не стосується математики чи музики. Міркують вони погано й завжди палко сперечаються, крім тих випадків, коли мають рацію, але такі випадки трапляються рідко. Мрії, фантазії, вигадливість невідомі їм зовсім, і

в мові лапутянській немає навіть слів для таких понять. Обсяг їхніх думок та інтересів обмежено двома зазначеними галузями. (...)

РОЗДІЛ ІІІ

Явище, з'ясоване завдяки сучасній філософії та астрономії. Великий розвиток астрономії в лапутян. Королівський спосіб придумувати повстання.

Я попросив короля дозволити мені оглянути острів, і король не тільки ласкаво дав мені дозвіл на це, а й звелів моєму вчителеві супроводити мене. Найбільше кортіло мені дізнатися, які природні або штучні причини рухають острів, і тепер я можу розповісти про це читачеві.

Летючий або плавучий острів має форму правильного кола в чотири з половиною милі (або сім тисяч вісімсот тридцять сім ярдів) у діаметрі, і, значить, площа його становить десять тисяч акрів. Товщина його триста ярдів. Дно його, тобто спідня поверхня, яку видно тільки знизу, це – алмазна пластина ярдів у двісті завтовшки. На ній у звичайному порядку знаходяться різні породи мінералів, укриті зверху шаром чудового чорнозему в десять або дванадцять футів завглибшки. Поверхня острова нахилена від країв до середини, і через це роса та дощова вода, що падає на острів, рівчачками стікає в чотири великі водозбори. Кожен з них має щось із півмилі в обводі й розташований за двісті ярдів од центра. Воду у водозборах удень випаровує сонце, і тому вони ніколи не бувають переповнені. А втім, король при потребі може піднести острів понад хмари і таким способом запобігти дощеві чи росі. У самому центрі острова є провалля щось із п'ятдесят ярдів у діаметрі. Ним астрономи входять у печеру, що має форму купола та зветься через те Фландон а Ганьйоле, або Льох Астрономів. Вона заглиблюється на сто ярдів у товщу алмазу. Печеру завжди освітлюють двадцять ламп, і їхнє світло, відбиваючись од рівних стін, заливає все навкруги. Льох устатковано найрізноманітнішими секстантами, квадрантами, телескопами, астролябіями й іншими астрономічними приладами, але головне чудо, від якого залежить

доля цілого острова – величезних розмірів магніт у формі ткацького човника. Він має шість ярдів завдовжки, у найтовщому місці – принаймні три ярди завширшки. Магніт прикріплено до міцної алмазної осі, і на ній він урівноважений так точно, що повертається від найменшого дотику. Його вміщено у порожистий алмазний циліндр у чотири фути заввишки, стільки ж завтовшки та дванадцять ярдів у діаметрі, поставлений горизонтально на вісім алмазних ніжок, кожна в шість ярдів заввишки. Усередині внутрішньої поверхні циліндра є два отвори у двадцять дюймів завглибшки, куди встановлено кінці осі магніту.

Жодна сила не може зсунути магніт із місця, бо циліндр з ніжками становить єдине суцільне тіло з алмазом, що править за спід острова.

За допомогою магніту острів рухається вгору, униз або вбік. З одного кінця магніт має відштовхувальну, а з іншого – притягальну силу. Поставивши його вертикально, притягальним полюсом до Землі, лапутяни знижують острів, а коли повернути вниз відштовхувальний полюс, острів одразу підіймається вгору. Поставлений навкоси, магніт примушує Лапуту йти теж навкоси, бо його сили завжди діють по лініях, паралельних до його напрямку. (...)

Коли яке-небудь місто бунтує або відмовляється сплачувати звичайні податки, король приводить мешканців до покори двома способами. Перший, менш жорстокий, полягає в тому, щоб поставити острів якраз над містом та околицями землями й тим позбавити їх сонячного світла та дощу, тобто викликати голод і хвороби. А якщо провина їхня того заслуговує, їх можна водночас бомбардувати великим камінням, од якого в них немає іншого порятунку, як тільки ховатися в підвали та льохи, причому покрівлі їхніх будинків ущент руйнуються. Коли ж повстанці вперто тримаються свого, до послуг короля є останній спосіб – острів просто спускається на землю й знищує все дощенту – і будівлі, і людей. Проте це – крайній засіб, і король дуже рідко вдається до нього. З одного боку, йому й самому він не до вподоби, а з іншого – і міністри не наважуються дати йому таку пораду. Вони

боятися викликати ненависть народу, який міг би сплюндрувати їхні маєтки. Хочу пояснити, що вся власність вельмож міститься внизу, а летючий острів належить самому королю.

РОЗДІЛ V

Авторові дозволено оглянути велику Академію в Лагадо. Докладний опис Академії. Які дослідження провадять професори.

Виявилось, що Академія міститься не в одній будівлі, а займає цілу вулицю, умисне збудовану на місці колишнього пустиря.

Президент Академії прийняв мене дуже привітно, і я багато днів ходив, оглядаючи всі корпуси. У кожній кімнаті працював один або декілька винахідників. Загалом я відвідав не менше як п'ятсот кімнат.

Перший винахідник, до якого я зайшов, був худорлявий чоловік з вимазаними сажею руками й обличчям, з довгою бородою та розпатланим волоссям, обсмаленим у багатьох місцях. Його верхній одяг, сорочка та шкіра були однакового кольору. Він уже вісім років працював над проектом добування сонячного світла з огірків. (...)

Потім я відвідав іншого вченого, що збирався перепалюванням льоду здобути гарматний порох. Той показав мені свою наукову працю під назвою «Ковкість вогню», яку він збирався видати.

Був там надзвичайно вигадливий архітектор, що вдосконалював новий метод спорудження будинків. Його метод полягав у тому, що будувати починали з даху і закінчували фундаментом. Свій проект він обґрунтовував спостереженнями над павуками та бджолами, які споруджують собі оселі подібним способом.

Працював в Академії й сліпий учений з багатьма сліпими учнями, робота яких полягала в змішуванні малярських фарб. Вони вчилися відрізняти їх одну від одної на запах і дотик. Мені в них не пощастило, бо під час лекції учні часто помилялися, та й сам професор рідко вгадував фарби. Проте все вчене товариство дуже поважало його й заохочувало до подальшої праці. У суміжній кімнаті мене зустрів винахідник, що знайшов новий спосіб

орати землю. Щоб уникнути витрат на плуг, худобу та робітників, він пропонував використати для оранки свиней. За його системою на полі, яке мають обробляти, копають ямки глибиною у вісім дюймів. Туди закопують через кожні шість дюймів жолуді, фініки або каштани, що їх свині дуже люблять. Далі на поле випускають шістсот, а то й більше свиней, і ті, шукаючи їжу, переорюють увесь ґрунт та ще й угноюють його своїм гноєм. Щоправда, досвід довів, що витрат і часу така оранка забирає дуже багато, а врожай, якщо він взагалі буває, не можна назвати добрим. А проте ні в кого немає сумніву, що в майбутньому цей метод досягне блискучих результатів. (...)

Потім ми відвідали школу мовознавства, де три професори працювали над удосконаленням рідної мови.

Перший проект пропонував спростити мову, замінивши багатоскладові слова односкладовими та скасувавши дієслова й дієприкметники, бо насправді всі мислимі речі – виключно іменники.

Другий передбачав цілковите знищення всіх слів узагалі, що було б вельми корисно для здоров'я й зберегло б багато часу. Адже всім відомо, що кожне вимовлене слово деякою мірою псує легені і скорочує нам життя. Виходячи з того, що слова, по суті, означають речі, учені вважали, що людям, замість говорити, зручніше було б носити із собою ті предмети, про які може бути мова.

І цей намір, безперечно, здійснили б на велике полегшення людству та поліпшення здоров'я, якби жінки не змовилися з простими й неписьменними людьми й не пригрозили підняти повстання, якщо їм заборонять розмовляти таким способом, яким споконвіку балакало все жіноцтво. Отак простий люд завжди буває непримиреним ворогом знання.

А втім, багато найученіших людей пристали на те, щоб розмовляти руками. Єдина незручність, а надто для тих, хто має багато чого сказати, полягає в потребі тягати на спині цілу купу різних речей, для чого часом буває потрібна допомога одного або двох здорових наймитів. Я часто бачив,

як два мудреці, зігнуті під вагою торб і пакунків, неначе наші мандрівні торговці, зустрічалися на вулиці. Вони розкладали все своє добро на землі, розмовляли якусь годину, потім знову збирали все в торби, піддавали їх на плечі один одному й розходилися. (...)

Був я і в школі математики, де вчитель викладав цю науку за зовсім новим методом. Теореми та доведення писали на тоненьких облатках чорнилом, зробленим із спеціального настою. Учень натщесерце ковтав облатку й протягом трьох днів не вживав нічого, крім хліба та води. Під час перетравлювання облатки чорнило разом з кров'ю проходило в мозок і вносило туди теорему. На жаль, наслідки цієї системи не відповідали сподіванням – почасти через те, що якась помилка закралась у визначення дози та пропорцій складових частин чорнила, а почасти й через зледащіння самих учнів. Ті облатки такі гидкі на смак, що хлопці звичайно відверталися й випльовували їх раніше, ніж вони починали діяти. До того ж їх неможливо було умовити стримуватись, як приписано, від їжі.

РОЗДІЛ VII

Автор покидає Лагадо й прибуває в Мальдонадо. Кораблів немає. Він одбуває недовгу подорож до Глаббдабдріб. Як його приймає губернатор.

(...) Глаббдабдріб, якщо я правильно розумію це слово, означає острів магів, або чаклунів. Розміром він такий, як третина острова Уайта, і має надзвичайно родючу землю. Править ним голова одного племені, що складається із самих чаклунів. Одружуються вони тільки між собою, і старший у роді є їхнім правителем. У нього розкішний палац з парком на три тисячі акрів, оточений муром з тесаного каменю у двадцять футів заввишки. У парку кілька обгороджених ділянок для худоби, посівів і садів.

Правителеві та його рідні прислуговують досить незвичайні слуги. Завдяки своїм знанням некромантії він може викликати до себе які завгодно тіні мертвих і має право протягом двадцяти чотирьох годин, але не більше, користуватися їхніми послугами. Кожну тінь не можна викликати більше як

один раз на три місяці, і порушувати це правило дозволено тільки у виняткових випадках. (...)

Я скоро так призвичаївся до духів, що через три чи чотири візити вони не викликали вже в мене ляку. Щоправда, я відчував деякий страх, але цікавість брала над ним гору. Нарешті його високість запропонував мені викликати з того світу будь-кого з померлих. Я міг сам запитувати їх, з однією тільки умовою, щоб запитання мої стосувалися їхнього життя на землі. Я можу цілком покластися на них, бо вони казатимуть саму правду; адже брехня на тому світі – талант зовсім непотрібний.

Я щиро подякував його високості за таку велику ласку. Ми стояли в кімнаті, звідки видно було прегарний парк; а що настрій у мене був піднесений, то я зажадав побачити Александра Македонського¹¹ на чолі його війська після бою під Арбелою. Видатний полководець з'явився за першим порухом пальця правителя на широкому полі перед вікном. Ми запросили Александра в кімнату; мені дуже важко було зрозуміти його грецьку мову, а він мало розумів мою. Він присягався, що його не отруїли, а він помер з гарячки після доброї пиятики.

Далі я побачив Ганнібала¹² під час його переходу через Альпи. Він сказав мені, що не має й краплі оцту у своєму таборі. Я бачив Цезаря¹³ і Помпея¹⁴ на чолі їхніх армій, готових до бою, і Цезаря під час його останнього тріумфу. Я просив показати мені римський сенат і, для порівняння з ним, сучасний парламент. Перший здавався зборами героїв, півбогів; другий – набродом гендлярів, злодюжок, грабіжників і розбишак.

¹¹ *Алекса́ндр Македо́нський* (356–323) – цар Македонії, один із найвидатніших полководців стародавнього світу. У битві під Арбелою (331 р. до н. е.) здобув вирішальну перемогу над персами.

¹² *Ганніба́л* (247–183 рр. до н. е.) – славетний карфагенський полководець. Завоював Іспанію і, перейшовши Альпи, розбив військо римлян. Як розповідає легенда, Ганнібал оцтом зруйнував величезну скелю, що перегородила шлях.

¹³ *Цезар Гай Юлій* (102–44 рр. до н. е.) – римський імператор, полководець.

¹⁴ *Помпе́й Гней* (106–48 рр. до н. е.) – римський полководець.

На моє прохання правитель знаками звелів Цезареві та Брутові¹⁵ наблизитися до нас. Побачивши Брута, я вмить пройнявся глибокою пошаною. Мене вразила надзвичайна чесність, безперечна відвага, щирий патріотизм і любов до всього людства, за які промовляла кожна риса його обличчя. Я із задоволенням спостеріг, що обидва вони живуть у цілковитій злагоді, а Цезар признався, що найславетніші його вчинки не варті й малої частини слави його вбивці. Я мав честь довго розмовляти з Брутом, і він сказав мені, що його предок Юній, Сократ¹⁶, Епаміонд¹⁷, Катон Молодший¹⁸ і сер Томас Мор¹⁹ – завжди з ним разом.

Я надокучив би читачеві, перелічуючи величезну кількість славетних осіб, викликаних, щоб задовольнити ненаситне моє бажання бачити перед собою світ у всіх періодах його давньої історії. З найбільшим задоволенням я дивився на людей, що нищили тиранів та узурпаторів, і на тих, хто визволяв пригнічені й покривджені народи. У мене не вистачає слів, щоб красномовно висловити всі почуття, які охопили мене при зустрічі з цими людьми.

Коментарі

Зустрічі з видатними людьми минулого дали Гулліверу підставу вважати історію людства ланцюгом підступних дій у державних радах і сенатах. Спілкування ж з філософами та поетами переконало героя в неправдивості мемуарів і оцінок їхніх творів прийдешніми поколіннями учених і критиків. Подорожуючи країною Лаггнеггу, Гуллівер зустрів ще один народ, який володів безсмертям. Захоплення мандрівника таким чудовим даром швидко пройшло, бо довгі роки життя цих обраних перетворювалося на боротьбу із старим і немичним тілом. Гуллівер повернувся додому через п'ять років життя в країнах, де навчився цінувати життя, власну свободу та науку, яка має слугувати просвітництву.

¹⁵ *Брут Марк Юній* (85–42 рр. до н. е.) – римський сенатор. Брав участь у вбивстві Цезаря.

¹⁶ *Сократ* (469–399 рр. до н. е.) – славетний грецький філософ.

¹⁷ *Епаміонд* (418–362 рр. до н. е.) – грецький полководець.

¹⁸ *Катон Молодший* (95–47 рр. до н. е.) – римський політичний діяч.

¹⁹ *Томас Мор* (1480–1535 рр.) – англійський філософ і політичний діяч. У творі «Утопія» намалював ідеальну державу майбутнього.

ЧАСТИНА IV

ПОДОРОЖ ДО КРАЇНИ ГУЇГНГНМІВ

РОЗДІЛ I

Автор вирушає в подорож капітаном корабля. Екіпаж змовляється проти нього. Тривалий час його тримають ув'язненим у каюті, а тоді висадили на берег у незнаній країні. Опис есу – дивної природи тварин. Автор зустрічає двох гуїгнгнів.

Коментарі

Спокійне родинне життя було не для Лемюеля Гуллівера. Невдовзі він знову плив на кораблі, але на цей раз не судовим лікарем, а капітаном. Команду судна набирали поспіхом, більшість із них виявилася морськими розбійниками, які захопили судно, а Гуллівера висадили на невідомий берег.

(...) Незабаром я вийшов на битий шлях, укритий слідами босих людських ніг і подекуди коров'ячих ратиць. Але найбільше було там слідів кінських копит. Нарешті я вгледів якихось тварин. Вони блукали по полю, а двоє чи троє сиділи на деревах. Тварини ці мали дуже дивний і надзвичайно бридкий вигляд, що навіть трохи збентежив мене. Щоб роздивитись їх краще, я ліг за кущі. Деякі наблизилися до місця, де я лежав, і дали мені змогу добре розгледіти їх. Голова та груди їхні були вкриті густою, в одних кучерявою, в інших – рівною шерстю. Бородами вони скидалися на цапів. Довга смуга шерсті також ішла по спині й по передньому боці ніг. Решта тіла була гола, і я міг бачити темно-коричневий колір їхньої шкіри. На високі дерева вони вилазили, як білки, бо їхні пальці закінчувалися гострими, кривими пазурами. Вони стрибали, плигали й бігали з неймовірною прудкістю. Самиці на зріст були менші за самців, морди в них були безволосі, а з голови звисали довгі прямі пасма. Колір шерсті й у самців, і в самиць був надзвичайно різноманітний: і русявий, і чорний, і червоний, і рудий. Загалом кажучи, ніколи під час моїх подорожей я не бачив таких бридких істот, і жодна з тварин ніколи не викликала в мене такої огиди. (...)

Глянувши ліворуч, я побачив коня, який поволі йшов полем. Підійшовши зовсім близько, кінь неначе здригнувся, але відразу заспокоївся й пильно подивився мені в обличчя, очевидно, украй здивований. Потім він кілька разів обійшов навколо мене, розглядаючи мої руки та ноги. Я хотів був іти далі, але кінь заступив мені дорогу, приязно дивлячись на мене і, певне, не збираючись робити мені ніякого лиха. Деякий час ми дивилися один на одного, аж поки я насмівився піднести руку йому до шиї, щоб, посвистуючи, погладити його, як то роблять жокеї, коли привчають до себе нового коня. Кінь поставився до моєї ласки досить зневажливо. Він похитав головою, насупився й обережно підняв праву передню ногу, немов бажаючи відхилити мою руку. Далі він заіржав три чи чотири рази, щоразу інакше, неначе говорив сам до себе якоюсь мовою. (...)

РОЗДІЛ II

Гуїґнґм приводить автора до свого житла. Опис цього житла. Як прийняли автора. Їжа гуїґнґмів. Автор у скрутному становищі через брак звичайної для нього їжі. Справу нарешті залагоджено. Як харчувався він у цій країні.

Я ступив у велику кімнату з рівною чистою долівкою, яслами та стійлами попід однією стіною. Коло ясел було троє лошат і дві кобили. Вони сиділи на клубках, чим дуже здивували мене. Але я здивувався ще дужче, побачивши, що інші коні, наче слуги, справляли різні хатні роботи. А втім, це стверджувало мою першу думку, що народ, який зумів до такої міри цивілізувати звичайну тварину, має своїм розумом перевищувати всі народи світу. Сірий кінь увійшов слідом за мною, не давши решті зустріти мене вороже. Він кілька разів заіржав владним тоном і дістав на це якусь відповідь. (...)

Кобила відразу підвелася й підійшла до мене. Вона пильно оглянула моє обличчя та руки, а тоді, з презирством зиркнувши на мене, повернулася до коня, і я почув часто повторюване в їхніх розмовах слово «егу». Тоді мені

було ще незрозуміле значення цього слова, дарма що я вже навчився його вимовляти. Незабаром, проте, я довідався про його ганебне значення.

Мотаючи головою й повторюючи «гуун», «гуун», тобто наказуючи мені йти слідом за ним, кінь вийшов у двір, де стояла ще одна будівля. Зайшовши туди, я побачив три огидні істоти, точнісінько такі, як ті, що я зустрів у полі.

Вони сиділи там, прив'язані цупкою лозою до ясел, і жерли коріння та м'ясо. (...)

Гнідий огир подав мені якесь коріння, тримаючи його між копитом і бабкою. Я взяв корінець до рук, понюхав й повернув його якомога чемніше. Потім він виніс із стайні єгу шматок осячого м'яса, але воно так бридко смерділо, що я з огидою відвернувся.

Він тоді кинув м'ясо єгу, який жадібно його зжер. Потім огир показав мені оберемок сіна й мірку вівса, але я похитав головою, показуючи, що й ця їжа не для мене.

Я почав уже побоюватися, що мені доведеться померти з голоду, якщо я не знайду тут когось із моєї породи. Щодо тих мерзенних єгу, то, признатися, я не брав їх до уваги. Вони здавалися мені найогиднішими істотами, яких я будь-коли бачив. Навіть думка про зіставлення цих мерзотних тварин з людиною викликала в мене якнайглибше обурення.

Помітивши з моєї поведінки, яке почуття викликають у мене ці тварини, хазяїн послав єгу назад до стайні. Потім він підніс до свого рота копито правої ноги, чим дуже здивував мене, дарма що рух його був легкий і цілком природний. Він зробив ще кілька знаків, бажаючи довідатися, що я можу їсти. Але я не міг відповісти йому так, щоб він зрозумів мене, а якби він і зрозумів, я не знав, де може він дістати придатну для мене їжу.

Саме в той час повз нас пройшла корова. Я показав на неї пальцем, намагаючись пояснити, що прошу дозволу видоїти її. Мене відразу зрозуміли. Хазяїн провів мене назад до дому й звелів кобилі-прислужниці

відчинити одну з кімнат, де в цілковитому порядку стояла сила череп'яного та дерев'яного посуду з молоком.

Кобила дала мені великий глечик молока. Я з насолодою випив його й відчув себе бадьоріше. (...)

РОЗДІЛ ІІІ

Автор береться за вивчення мови. Гуїгнґнм, його хазяїн, допомагає йому опанувати її. Опис мови. Чимало визначних гуїгнґнмів приходять подивитись на автора. Він коротко розповідає хазяїнові про свою подорож.

Найбільше дбав я про те, щоб вивчити мову, і мій хазяїн (так називатиму я сірого коня надалі), діти й уся челядь у його домі охоче допомагали мені в цьому. Вони вважали чудом, що в такої грубої тварини є якісь розумові здібності. Я показував на різні речі, запитував про їхню назву й записував слова в кишенькову книжку, а потім виправляв вимову, просячи когось із сім'ї повторити їх. Найчастіше допомагав мені в цьому гнідий огир – один з молодших слуг мого хазяїна. (...)

Тижнів за десять я розумів уже майже всі його запитання, а через три місяці міг дати на них досить докладну відповідь. Хазяїн дуже хотів довідатись, з якої країни я родом і як навчився наслідувати розумних тварин. Адже єгу (до яких, на його думку, я був дуже подібний), хоч і схильні до хитрощів і підступів, найменше з усіх звірів здатні до науки. Я відповів, що приїхав з-за моря, з далекого краю, разом з багатьма такими самими, як і я, істотами у великій порожній посудині, зробленій з дерева. Мої товариші силоміць висадили мене на цей берег і залишили напризволяще. Зрозуміти мене йому було дуже нелегко, і я допомагав собі численними жестами. Вислухавши, він зауважив, що це якесь непорозуміння, або я кажу те, чого не було (у їхній мові немає слів «брехня» чи «обман»). Він уважав за неможливе, щоб по той бік моря була якась країна, щоб купка диких тварин могла примусити дерев'яну посудину пливти по воді, куди їм забажається. Він був певен, що жоден гуїгнґнм не зробить такого корабля й тим паче не довірить його єгу.

До речі, слово «гуїґнґнм» по-їхньому означає «кінь», а в буквальному перекладі – «вінець природи». Я сказав хазяїнові, що мені важко ще висловлювати як слід свої думки, але я сподіваюся незабаром розповісти йому й не про такі дива. Тоді він ласкаво доручив своїй дружині, дітям і слугам використовувати кожную нагоду, щоб навчати мене їхньої мови, і сам щодня витрачав дві-три години на заняття зі мною.

Прочувши про незвичайного єгу, що вміє говорити як гуїґнґнм і своїми вчинками та словами виявляє ознаки розуму, нас стали часто відвідувати сусіди – дуже поважні кобили та коні. Вони захоплено розмовляли зі мною й ставили мені силу запитань; я відповідав як умів. Ці розмови дозволили мені зробити такі успіхи у вивченні мови, що через п'ять місяців я розумів геть усе, що вони говорили, і міг цілком пристойно висловлювати свої думки. (...)

РОЗДІЛ IV

Уявлення гуїґнґнмів про правду та неправду. Хазяїнові не до вподоби авторове оповідання. Автор докладніше розповідає про себе та свої дорожні пригоди.

Зазначивши, що гуїґнґнмів у нас називають кінями, я сказав, що це – найблагородніші, найкращі, найсильніші й найслухняніші серед наших тварин. У людей заможних і значних вони ходять під сідлом, возять карети та беруть участь у перегонах, їх добре доглядають і піклуються про них, доки вони здорові й мають міцні ноги. Та коли вони заслабнуть, їх продають або повертають на важку брудну роботу, і вони працюють так аж до смерті. По смерті їх оббілюють, шкуру продають за безцінь, а тіло викидають у поле собакам і птахам. Та доля звичайних коней, які належать фермерам або візникам, буває тяжча. Усе життя їх виснажують непосильною працею й до того ж погано годують. Я розповів також, як у нас їздять верхи та в екіпажах, описав призначення вуздечки, сідла, острогів, батога, зброї. Згадав і про накладки з твердої речовини, званої залізом, які набивають на копита, щоб вони не збивались об тверді кам'яні шляхи, що ними часто ми їздимо.

Хазяїн був обурений до краю. Він сказав, що дивується й не розуміє, як ми насмілюємося сідати на спину гуїґнґма. Адже найкваліший з його слуг може скинути із себе найдужчого єгу або роздушити його на смерть, качаючись по землі. Я відповів, що коней від трьох-чотирьох років у нас починають призвичаювати до різної роботи, а невиправно впертих призначають возити екіпажі, їх жорстоко б'ють за кожну помилку й нагороджують за добру поведінку. Усі вони дуже чутливі до нагород і до кари. А взагалі його милість мусить ласкаво взяти до уваги, що в них, як у тутешніх єгу, немає й крихти розуму. (...)

РОЗДІЛ VI

Автор оповідає про становище в Англії. Характеристика прем'єр-міністра при європейських дворах.

Я пояснив, що коли в якогось єгу є багато цієї коштовної речовини, він може придбати все, що забажає, – найліпший одяг, найкращий будинок, найбільшу ділянку землі, найдорожчі напої та страви. А що все це можна купити тільки за гроші, то наші єгу прагнуть мати їх якомога більше, і чим більше вони мають, тим дужче розпалюється в них жадоба. Деякі єгу виявляють нахил до скупості, інші – до марнотратства. Багатий безжально визискує бідного, хоч бідних у тисячу разів більше, ніж багатих. Величезна більшість нашого народу поневіряється в злиднях, виснажуючи себе на важкій роботі за мізерну плату, і тим дає змогу меншості жити в розкошах. Проте його милості досить важко було зрозуміти мене. Він думав, що всі створіння мають право на свою частку земних плодів, а надто ті з них, котрі голодують. Тому він хотів довідатися, що то за коштовні страви й чому вони є не в усіх нас. Я перелічив ті, які міг пригадати. Описуючи, як їх готують, я сказав, що за багатьма приправами та напоями — як-от численні соуси або лікери – доводиться посилати кораблі в усі частини світу. Іноді, щоб приготувати сніданок якійсь знатній самиці єгу чи приставити потрібний посуд, треба тричі об'їхати навколо земної кулі.

Це остаточно переконало мого хазяїна, що наша країна дуже бідна й зовсім не здатна прогодувати нас. Але найдужче здивував його брак прісної води, по яку ми їздимо аж за море.

Я пояснив, що Англія виробляє їжі втричі більше, ніж потребують її жителі, що в нас досить води й чудових напоїв, зроблених із зерна або плодів, і що в такій самій пропорції маємо ми й усі інші потрібні для життя речі. Проте, щоб задовольнити жадобу розкошів у самців і чванливість у самиць, ми посилаємо більшість найпотрібніших нам речей за кордон, а звідти отримуємо дорогі приправи та міцні напої, що допомагають розвивати серед нас божевілля, хвороби й розпусту. Ці напої, виготовлені з соку особливих ягід, ми п'ємо для того, щоб розважитися, одурманитися, розігнати сумні думки, щоб забути всі турботи й прикрості, якими сповнене наше життя. Правда, від них ми стаємо млявими, безвольними, пригніченими та хворими. Але це не зупиняє нас, ми згодні на все, щоб відчувати себе ненадовго веселими й безтурботними.

У країні панують злидні, і багато хто з нас мусить підтримувати своє існування жебрацтвом, злодійством, грабіжництвом, облудництвом, кривоприсяжництвом, підкупам, підробленням грошей, грою в карти, брехнею, підлецуванням, чванством, продажем виборчих голосів, астрологією, отруєнням, святенністю, розпустою та іншими подібними справами. Усі ці слова були зовсім не зрозумілі для нього, і я зазнав чимало клопоту, поки як слід пояснив їх. (...)

РОЗДІЛ VII

Велика любов автора до рідного краю. Зауваження його хазяїна щодо описаної автором англійської конституції та уряду; аналогії й порівняння. Спостереження хазяїна над природою людською.

Мушу відверто признатися, що численні чесноти цих чудових чотириногих розкрили мені очі на розпусту людську й поширили мій кругозір. Відтоді наші вчинки та пристрасті я почав бачити в зовсім іншому

світлі й вирішив, що з честю мого роду немає чого церемонитися. Та це була б і неможлива річ з такою проникливою особою, як мій хазяїн. Він щодня викривав у мене тисячі поганих рис, що їх серед нас ніколи не вважали б і за найменші хиби. Завдяки йому я навчився ненавидіти брехню та обман і так полюбив правду, що заприсягся всім пожертвувати для неї. (...)

На його думку, ми – особлива порода тварин, обдарованих невеликим розумом, який використовуємо виключно на те, щоб розвивати природжені наші хиби та набувати нових, невластивих нам од природи. Ми самі позбавляємо себе небагатьох здібностей, якими нас обдаровано, дуже вміло вигадуємо собі нові потреби й усе життя витрачаємо на вишукування різних способів задовольнити їх. (...)

Наші урядові установи та закони ясно свідчать, що нам бракує справжнього розуму, а значить і доброчесності, бо для керування розумними створіннями досить самого розуму. Ми, скільки видно з мого оповідання, не вбачаємо в таких порядках нічого поганого, хоча він і бачив добре, що, бажаючи вигородити своїх земляків, я багато чого потаїв і часто казав те, чого не було.

Узявши до уваги всі ці незаперечні факти, його милість прийшов до висновку, що ми – справжні єгу, хоч і значно поступаємося перед ними своєю силою, прудкістю, моторністю, довжиною пазурів та деякими іншими прикметами, що їх ми набули, ідучи наперекір законам природи. Змальована ж мною картина нашого життя, наших звичаїв і нашої діяльності показала йому велику подібність з єгу і в розумовому та моральному плані. Він сказав, що єгу ненавидять один одного більше, ніж будь-яку іншу тварину. Досі він уважав, що їм просто гидко дивитися на бридкі постаті своїх братів, дарма що кожен з них і сам не кращий і тільки не помічає цього. (...)

РОЗДІЛ VIII

Автор розповідає про деякі особливості єгу. Великі чесноти гуїгнмів. Виховання та вправи молоді. Їхні національні збори.

Я прожив у краю гуїгнґнів три роки, і читач, мабуть, сподівається, що я, подібно до інших мандрівників, подам йому опис тамтешніх звичаїв і побуту. Що ж, за цей час я справді бачив багато цікавого й можу поділитися своїми спостереженнями з допитливим читачем.

Благородні гуїгнґни мають од природи нахил до всіх чеснот і не уявляють собі, як то розумна істота може робити щось зле. Отже, головне правило в них – це розвивати розум і керуватися тільки ним. Розум для них – не засіб для суперечок, як у нас, де його використовують, щоб довести яке завгодно твердження. Для гуїгнґнів розум – це засіб збагнути, що розумне, а що ні. (...)

Головні чесноти гуїгнґнів – вірність у дружбі та доброзичливість. Вони з однаковою приязню ставляться до всіх – і знайомих, і незнайомих. Чужинця з найвіддаленішої частини краю вони зустрічають так само, як і найближчого сусіда. Приходячи в господу до першого-ліпшого гуїгнґна, кожен відчуває себе як дома. Вони надзвичайно скромні та ввічливі, але не знають того, що ми називаємо етикетом. Вони не розбещують своїх дітей і виховують їх, виходячи тільки з вказівок розуму. Я помітив, що мій хазяїн ставився до дітей сусіда не менш прихильно, ніж до своїх власних. Гуїгнґни кажуть, що природа вчить любити всіх однаково, хоч одні з них і перевищують інших своїми чеснотами. (...)

У своєї молоді гуїгнґни з дитинства розвивають силу, прудкість і відвагу. Лошат подовгу примушують бігати по горах, горбах і кам'янистих шляхах, а коли вони впріють, їм наказують поринути з головою в став або в річку. Чотири рази на рік молодь кожної округи збирається показати свої успіхи в біганні, стрибанні й інших вправах, що вимагають сили та спритності. Переможця винагороджують складеним на його честь гімном. Цього дня слуги приганяють на поле отари єгу, навантажених сіном, вівсом і молоком для частування гуїгнґнів, після чого тварюк цих одразу женуть назад, щоб вони не викликали огиди в присутніх.

Кожні чотири роки, під час весняного рівнодення, на рівнині, миль за двадцять від будинку мого хазяїна, відбуваються загальні збори уповноважених од усієї нації, що тривають п'ять-шість днів. Там вони обговорюють, як забезпечена кожна округа сіном, вівсом, коровами та єгу. Коли трапиться, що десь чогось бракує (це буває дуже рідко), вони одноставно ухвалюють дати допомогу коштом інших округ.

Коментарі

Гуллівер знайшов у гуїгнгнмів чесноти, яких бракувало в рідній Англії та яких він не побачив в інших країнах: розум, благородство, природність. Він вирішив залишитися жити в цій ідеальній, на його погляд, країні. Але гуїгнгнми вирішили, що Гуллівер повинен покинути їхню землю, адже він схожий на єгу й до того ж має розум, що робить його небезпечним і загрожує спокою країни. Гуїгнгнми допомогли Гулліверу побудувати човен і шанобливо розпрощалися з ним.

Мандруючи морем, Гуллівер мріяв знайти безлюдний острів і оселитися там, але матроси португальського судна підібрали його й привезли на корабель. Як це бувало й раніше, Лемюелю Гулліверу важко було спілкуватися з людьми після життя з ліліпутами або велетнями, але на цей раз він так і не повернувся до життя серед єгу (саме так він почав називати всіх людей). Навіть власну родину він сприймав так, як гуїгнгнми – єгу. Єдиною відрадою оповідача-Гуллівера було спілкування з кіньми, які жили в нього як найкращі приятелі.

РОЗДІЛ XII

Правдивість автора. До чого він прагнув, публікуючи свій твір. Засудження мандрівників, які ухиляються від істини. Автор запевняє, що не мав ніякого лихого задуму, пишучи цю книжку. Відповідь на одне зауваження. Метод колонізації. Похвала батьківщині. Права корони на країни, описані автором. Труднощі їхнього завоювання. Автор остаточно прощається з читачем, розповідає, як житиме далі, дає добру пораду й закінчує книжку.

Я розповів тобі, любий читачу, історію моїх мандрів протягом шістнадцяти років і семи місяців, ніде не погрішивши проти правди. Звичайно, я міг би, як і інші, дивувати тебе неймовірними оповіданнями. Але я волію дотриматись істини, бо моє завдання полягає в тому, щоб повчати, а не розважати тебе.

Нам, мандрівникам по далеких країнах, куди рідко потрапляють англійці й інші європейці, легко описувати морських і суходільних тварин. Однак головною метою кожного мандрівника має бути виховання розуму та добродішності своїх співвітчизників за допомогою добрих і поганих прикладів із життя чужих країн. (...)

Та я пишу не заради слави. Єдина моя мета – благо суспільства. Я звертаюся до тих людей, у яких залишилася хоч крихта розуму. Невже вони, познайомившись з чеснотами благородних гуїґнґнів, не соромитимуться наших хиб і вад? Принаймні візьмімо собі за зразок бробрдінґнежців, погляди яких на врядування та на мораль нам усім не завадило б наслідувати. Нехай розсудливий читач уважніше вивчить ці записки й сам зробить належні висновки. (...)

(Переклав з англійської Микола Іванов за редакцією Юрія Лісняка)

Ключові компетентності

Спілкування державною мовою. **1.** У першій частині твору зазначено, як Гуллівер навчався мови тубільців. Напишіть перше речення, яке вивчив Гуллівер іншою мовою, а також відповідь йому імператора. **2.** Прочитайте докладний список речей Гуллівера, який склали чиновники Ліліпутії. Визначте, про які речі йдеться в списку. **3.** Опишіть ігри й розваги в Ліліпутії. Визначте, які риси мешканців викриваються в цих заходах. **4.** На підставі четвертої частини створіть описи гуїґнґнів та єгу. Які риси людей утілено у цих гротескних персонажах?

Математична компетентність. **5.** У першій частині Гуллівер називає ліліпутів «чудовими математиками». Як ви вважаєте, чому? Поясніть і доведіть свою думку прикладами з тексту.

Уміння вчитися. **6.** Чого навчився Гуллівер у своїх мандрах? І чого навчив герой інших?

тремексени, слемексени, Блефуску, Ліліпутія, Лапута. **18.** Розкрийте просвітницькі погляди Дж. Свіфта, які відтворено в романі.

Діяльність. **19.** Порівняйте різні типи правителів у романі Дж. Свіфта. **20.** Створіть класифікацію вад суспільства, які критикує письменник. Наведіть образи, у яких вони втілені. **21.** Спрогнозуйте (*усно* або *письмово*) подорож Гуллівера в сучасній Україні.

Цінності. **22.** Висловіть судження щодо того, що має цінність для Гуллівера. Доведіть. **23.** Оцініть поведінку Гуллівера в різних частинах твору. Які моральні якості виявив герой? **24.** Чого навчає твір Дж. Свіфта сучасне людство?

Книжка – помічник і порадижник

Свіфт Дж. Мандрі до різних далеких країн світу Лемюеля Гуллівера, спочатку лікаря, а потім капітана кількох кораблів / Пер. Юрія Лісняка. – Київ, 2008.

Ніколенко О. М. Бароко. Класицизм. Просвітництво / О. М. Ніколенко. – Х., 2003.

Соколянський М. Г. Западноевропейский роман епохи Просвещения. Проблемы типологии. – К.; Одесса, 1983.

Шалагінов Б. Б. Зарубіжна література від античності до початку ХІХ ст. / Б. Б. Шалагінов. – К., 2004.

ЙОГАНН ВОЛЬФГАНГ ГЕТЕ

1749–1832

Сторінки життя та творчості

Йоганн Вольфганг Гете прославився як поет, драматург і філософ. Він жив у добу Просвітництва, і саме в його творчості якнайкраще втілено дух цієї епохи з її ідеалами – свобода, природа, розум, служіння суспільству. У спадщині Й. В. Гете поєдналися різні художні напрями – просвітницький класицизм, просвітницький реалізм, сентименталізм. Його творчість містить також виразні ознаки нової історико-літературної доби – романтизму.

Письменник розробив оригінальну концепцію щодо природи, у якої, на його думку, людство має завжди вчитися. Тому чимало творів митця присвячено природі та природним явищам. Найвідомішим твором Й. В. Гете є трагедія «Фауст», але він зробив значний внесок й у розвиток ліричних форм. Тривалий час митець жив у німецькому місті Веймарі, де творча співпраця й роздуми про майбутній розвиток культури та людства зблизили його з іншим великим митцем Німеччини – Фрідріхом Шиллером. «Веймарська класика» – термін, який увійшов у широкий обіг завдяки діяльності Й. В. Гете й Ф. Шиллера.

Грані художнього твору

На спадщині Й. В. Гете позначилося його захоплення ідеями німецького угруповання «Буря і натиск» («штюрмери»). Представники цієї течії оспівували природу, свободу та героїв – геніїв, від яких, на думку митців, залежить розвиток людства. У природі Й. В. Гете вбачав утілення розуму й вільного життя, тому люди мають дослухатися до природних законів і узгоджувати з ними закони суспільні. Проникати в таємницю природи для письменника означало проникнути й у таємницю світового буття. Людина постійно має пізнавати навколишній світ, але в ньому чимало залишається нерозгаданого.

У фокусі критики

«У постаті Й. В. Гете німецький народ і весь світ отримав генія, котрий, як Прометей, вів людство до світлих ідеалів» (*І. Франко*).

«Природа в Й. В. Гете постає різноманітною, несподіваною, щедрою на дива, часом навіть грізною й страшною» (*Б. Шалагінов*).

Зустріч із текстом

Травнева пісня

Сміється природа радо мені,
Як сяє сонце по зимнім сні!

Барвисті квіти по всіх лугах,
Пташині хори по всіх гаях,
І в кожному серці радість, весна:
О земле, сонце, любов ясна!

Любов моя, ти світлий чар!
Ти злото ранніх нагірних хмар!
Твій подив свіжим лугам, полям,
Благословення траві й квіткам...
Дівчатко любе, дівча ясне!
Як зір твій сяє: ти любиш мене!

Як жайворонок – повітря й спів,
Як чиста квітка – росу полів,
Тебе люблю я гарячим чуттям,
Ти радістю, сміхом, новим життям
Підносиш спів мій, хвилюєш кров...
О, будь щаслива, моя любов!

(Переклад М.Зерова)

Майова пісня

О, як яріє
Весь світ навкруг!
Як сяє сонце,
Як мріє луг!

Квітує кожне
Живе стебло,
Пташиним співом

Ліс облягло.

Блаженна радість –
Сердець єство!
О земле! Сонце!
О торжество!

Любов, любове!
Шарієш ти,
Неначе хмарка
Із висоти.

Благословляєш
Ти ранній шлях...
Весняним цвітом
Весь світ пропах!

Кохана, щастя
Моє ясне!
Тебе люблю я,
Як ти мене!
(Переклад Василя Стуса)

Прометей

Вгорни небо твоє, Зевсе,
Імлою хмар,
Вчини як отой хлопчак,
Що толочить будяки,
Влучай в дуби й верхів'я гір, –
Тільки мою землю

Мені залиши,
І мою хатину, будовану не тобою,
І вогнище моє
Із розжареним приском,
Якому ти заздриш.

Не знаю нікого біднішого
Під сонцем, ніж ви, богове!
Нещедро ви живлите
Данням офір
І дихом молитов
Вашу величність.
Ви б геть змарчили, якби
Не жебраки і діти,
Дурники, повні надії.

Коли я був малий, тоді,
Не знаючи, що, де і як,
Звертав свої заблудлі очі
До сонця, чи нема там вгорі
Вуха, що скарги мої почуло б,
Серця, що так, як моє,
Пригноблених би пожаліло,
Хто допоміг
Гордість титанів мені здолать?
Хто від смерті мене врятував,
Від долі раба?
Чи не ти само це звершило,
Серце, в паланні святім?
Чи не палало, юне і добре, ти,

Марно дякуючи за рятунок
Тому, хто спить у високості?
Тебе шанувати? Чому?
Може, зм'якшив ти колись
Болі знедоленим?
Може, притишив колись
Сльози настрашених?
Чи не всемогутній Час
Мужа із мене викував?
Чи не одвічна судьба
Владує і мною, й тобою?
Либонь, ти гадаєш,
Що зненавидіти життя я мушу,
Втекти десь в пустелю,
Бо не всі вже
Пуп'янки мрій достигли?

Ні, тут я сиджу і формую
Людей на свій образ –
Поріддя, що подібне до мене,
Щоб мучитися, щоб ридати,
Щоб втішатися, щоб радіти, –
І зневажати тебе,
Як я!

(Переклад Миколи Бажана)

Вільшаний король

Хто пізно так мчить у час нічний?
То їде батько, з ним син малий.

Чогось боїться і мерзне син –
Малого тулить і гріє він.

«Чому тремтиш ти, мій сину, щомить?»

– Король вільшаний он там стоїть!

Він у короні, хвостатий пан! –

«То, сину, вранішній туман!»

– «Любе дитя, до мене мерщій!

Будемо гратись в оселі моїй,

Квіти прекрасні знайду тобі я,

У злото матуся одягне моя».

– Мій тату, мій тату, яке страшне!

Як надить вільшаний король мене!»

«Годі, маля, заспокойся, маля!

То вітер колише в гаю гілля!»

– «Хлопчику любий, іди ж до нас!

Дочки мої у танку в цей час,

Дочки мої тебе вийдуть стрічать,

Вітати, співати, тебе колихать!»

– Мій тату, мій тату, туди подивись!

Он королівни вільшані зійшлись! –

«Не бійся, мій синку! Повір мені:

То верби сивіють удалині!»

– «Мені, хлопче, любя краса твоя!

З неволі чи з волі візьму тебе я!»

– Мій тату, мій тату, він нас догнав!

Ой, як болюче мене він обняв!

Батькові страшно, батько спішить,
В руках його хлопчик бідний кричить;
Насилу додому доїхав він,
В руках його мертвий лежав його син.

(Переклад Максима Рильського)

ERLKÖNIG

Wer reitet so spät durch Nacht und Wind?
Es ist der Vater mit seinem Kind;
Er hat den Knaben wohl in dem Arm,
Er faßt ihn sicher, er hält ihn warm.
Mein Sohn, was birgst du so bang dein Gesicht? –
Siehst, Vater, du den Erlkönig nicht?
Den Erlkönig mit Krön' und Schweif? –
Mein Sohn, es ist ein Nebelstreif. –
«Du liebes Kind, komm, geh mit mir!
Gar schöne Spiele spiel ich mit dir;
Manch bunte Blumen sind an dem Strand,
Meine Mutter hat manch gülden Gewand».
Mein Vater, mein Vater, und hörest du nicht,
Was Erlkönig mir leise verspricht? –
Sei ruhig, bleibe ruhig, mein Kind;
In dürren Blättern säuselt der Wind, –
«Willst, feiner Knabe, du mit mir gehn?
Meine Töchter sollen dich warten schon;
Meine Töchter führen den nächtlichen Reihn,
Und wiegen und tanzen und singen dich ein».

Mein Vater, mein Vater, und siehst du nicht dort
Erlkönigs Töchter am düstern Ort? –
Mein Sohn, mein Sohn, ich seh es genau:
Es scheinen die alten Weiden so grau. –
«Ich liebe dich, mich reizt deine schöne Gestalt;
Und bist du nicht willig, so brauch ich Gewalt».
Mein Vater, mein Vater, jetzt faßt er mich an!
Erlkönig hat mir ein Leids getan! –
Dem Vater grauset's, er reitet geschwind,
Er hält in Armen das ächzende Kind,
Erreicht den Hof mit Mühe und Not;
In seinen Armen das Kind war tot.

Ключові компетентності

Спілкування державною мовою. **1.** Опишіть (усно) картину природи, прочитавши «Травневу пісню» Й. В. Гете. **2.** Висловте почуття та настрої, які виникли у вас після прочитання твору. Використайте прикметники й прислівники.

Спілкування іноземними мовами. **3.** Якщо ви володієте німецькою мовою, прочитайте вірш «Вільшаний король» в оригіналі. Знайдіть німецькі назви міфологічних істот. Що вони символізують?

Математична компетентність. **4.** Продовжте речення: Природа для Й. В. Гете – це ... (3 формулювання). **5.** Висловте власну гіпотезу, чому помер син у баладі «Вільшаний король». Поясніть фінал твору.

Компетентності в природничих науках і технологіях. **6.** Оцініть результати діяльності Прометейя для природи й людства (вірш «Прометей») Й. В. Гете). **7.** Які ідеї стосовно природи утверджуються у віршах письменника?

Інформаційно-цифрова компетентність. **8.** За допомогою Інтернету прочитайте й порівняйте різні переклади вірша «Вільшаний король». Який із них, на вашу думку, більш вдалий?

Уміння вчитися. 9. Які нові слова ввійшли у ваш запас завдяки творчості Й. В. Гете? Розкрийте їхнє значення (3–4).

Ініціативність і підприємливість. 10. Що вдалося і що не вдалося, на ваш погляд, Прометеєві в однойменному вірші Й. В. Гете.

Соціальна та громадянська компетентності. 11. Поясніть конфлікт Прометея та Зевса. 12. Які якості Прометея виявилися у вірші митця? Оцініть їх.

Обізнаність та самовираження у сфері культури. 13. Яку роль відводив Й. В. Гете природі й культурі в поступі людства? 14. Які здобутки попередніх епох культури творчо використовував митець?

Екологічна грамотність і здорове життя. 15. Які ідеї Й. В. Гете щодо природи та людства актуальні в наш час? Обґрунтуйте.

Предметні компетентності

Знання. 16. Визначте тему та ідеї вірша «Прометей». 17. Охарактеризуйте образ Прометея у творі Й. В. Гете. 18. Установіть зв'язок ліричних творів Й. В. Гете з ідеями штюрмерів.

Діяльність. 19. Проаналізуйте улюблений вірш Й. В. Гете. Створіть малюнок до нього. 20. Порівняйте міф про Прометея з віршем письменника. Які нові нюанси з'явилися у вірші?

Цінності. 21. Обговоріть у парі проблеми, які порушує митець у своїх творах. Представте класу результати спільного обговорення, намалювавши схеми. Прокоментуйте.

Книжка – помічник і порадижник

Гете Й. В. Фауст; Лірика: Для ст. шк. віку / Пер. з нім.; Передм. Д. С. Наливайка; Мал. І. М. Гаврилюка. – К., 2001.

Конради К. О. Гете: жизнь и творчество: В 2 т. / К. О. Конради. – М., 1987.

Аникст А. А. Творческий путь Гете / А. А. Аникст. – М., 1986.

Ніколенко О. М. Бароко. Класицизм. Просвітництво. – Х., 2003.

Шалагінов Б. Б. Шлях Гете / Б. Б. Шалагінов. – Х., 2003.

ФРІДРІХ ШИЛЛЕР

1759–1805

Сторінки життя та творчості

Німецький поет і драматург Фрідріх Шиллер не випадково називав себе «громадянином світу». У його ліричній і драматичній спадщині порушуються важливі соціальні та філософські проблеми, важливі для людства. Творчість поета тісно пов'язана з різними літературними напрямками й течіями доби. У його творах можна знайти вияв просвітницького класицизму («веймарського класицизму»), штюрмерські мотиви, а також елементи преромантизму. Це свідчить про багатогранність мистецького таланту письменника.

Грані художнього твору

Вірш «До радості» написаний у формі оди, але Ф. Шиллер був новатором у галузі цього жанру. Якщо раніше в одах оспівувалися видатні особистості та визначні події, то митець створює похвалу братньому єднанню людей, миру та свободі. Ф. Шиллер уважав, що всі люди перед Богом рівні, усі мають право на щастя й вільне життя. Ця гуманістична ідея виразно втілена у вірші. Ода «До радості» побудована у формі діалогу. Голоси особистості й колективу зливаються в єдиному пориві до гуманістичного ідеалу.

У фокусі критики

«Ода “До радості”» – це полум'яний заклик до створення нового людства й нового суспільства на підставі ідей свободи, миру та рівності всіх перед Богом» (*Д. Чижевський*).

«Головний герой Ф. Шиллера – людина як носій високого розуму, глибоких почуттів і гуманістичних переконань. Герой митця переймається не особистими, а суспільними проблемами. Він прагне до облаштування не власного життя, а світового буття» (*З. Кирилюк*).

Зустріч із текстом

До радості

Радість, гарна іскро Божа!
Несказанно любо нам
Увійти, царице гожа,
В твій пресвітлий дивний храм.
Все, що строго ділить мода,
В'яжеш ти одним вузлом,
Розцвітає братня згода
Під твоїм благим крилом.

Хор

Обнімітесь, мільйони,
Поцілуйтесь, мов брати!
Вічний отче доброти,
Дай нам ласки й охорони!

Кого доля ошастила
Тим, що другові він друг,
Кого любить лада мила, –
Йдіть до нас в веселий круг.
Йдіть усі, хто зве своєю
В світі душу хоч одну!
Хто ж весь вік черствів душею –
Йди у іншу сторону.

Хор

Хто живе в земній юдолі,
Всяк симпатії скорись!
Нас веде вона у вись,

Де всесильний на престолі.

Радість п'ють усі істоти
З груді матері-землі,
Ті солодкії щедроти
Мають всі – і добрі, й злі.
Радість нас вином сп'яняє
І цілунком огневим;
І черв'як утіху знає,
І небесний херувим.

Хор

Поклонітесь, міліони,
Перед мудрістю творця!
Сповніть милістю серця
І чиніть його закони.

Радість – всесвіту пружина,
Радість – творчості душа,
Дивна космосу машина
Нею живиться й руша.
Радість квіти розвиває
І розгін дає сонцям,
Їх в простори пориває,
Невідомі мудрецам.

Хор

Як у безмірі світила
Хором райдужним пливуть,
Браття, йдіть у славному путь,

Що вам радість освятила.

Вчених з істини свічада
Радість успіхом віта,
До чеснот провадить радо,
Хоч тропа до них крута;
На ясній вершині віри
Піднімає хоругов,
В день воскресний на псалтирі
Славить тих, хто смерть зборов.

Хор

Будьте мужні, мільйони!
Вірте, страдні, в кращий світ!
Тих, що справдять заповіт,
Прийме бог у вічне лоно.

Божество не наградиме, –
От би нам зрівняться з ним!
Хай радіють із радими
Горе й злидні в крузі цім!
Не відомста, не погрози –
Всепощення ворогам!
Хай не ллють у скрусі сльози,
Не гризуться каяттям.

Хор

Знищим книги борговії!
Помиримося усі!
Браття! Бог на небесі

Не забуде благодії.

Радість в келихах шумує,
Плин іскристий виграє,
Канібалів лють гамує,
Кволим духу додає.
В день весілля а чи тризни,
Коли ходить круговий,
Хай до неба піна бризне,
Дух прославимо благий!

Хор

Все хвалу йому співає –
Хай гримить псалом гучний!
Дух прославимо благий,
Що над зорями витає!

Будь твердим в лиху годину,
Поміч скривдженим давай,
Всюди правду знай єдину,
Зроду клятви не ламай,
Не знижайсь перед потужним,
Коли треба – важ життям!
Шана й слава чесним, мужнім,
Згуба підлим брехунам!

Хор

Станьмо дружною сім'єю,
Жити правдою й добром
Присягнімо цим вином

Перед Вишнім суддією!

(Переклад Миколи Лукаша)

Ключові компетентності

Спілкування державною мовою. **1.** За допомогою словесного малювання опишіть настрій після прочитання оди «До радості». **2.** Визначте ключові слова в кожній строфі. **3.** У якому значенні вживається слово «радість»? У чому полягає сутність звертання автора до радості?

Математична компетентність. **4.** Складіть схему «Жанрові ознаки оди». Дайте визначення оди як жанру. Назвіть ознаки оди у творі Ф. Шиллера. **5.** Поясніть, новаторство Ф. Шиллера у галузі цього жанру.

Інформаційно-цифрова компетентність. **6.** Використовуючи он-лайн ресурси, дослідіть питання про життя й діяльність Ф. Шиллера у Веймарі. Сформулюйте 3–4 ідеї, які обстоював митець. **7.** Визначте рік, коли ода «До радості» стала гімном Євросоюзу. Поясніть, чому саме цей твір було обрано гімном об'єднаної Європи.

Уміння вчитися. **8.** Випишіть із тексту оди біблійну лексику. Яку роль, на вашу думку, вона відіграє у творі?

Ініціативність і підприємливість. **9.** Презентуйте власні ідеї про шляхи досягнення братнього об'єднання людства у формі промови президента молодіжного парламенту.

Обізнаність та самовираження у сфері культури. **10.** Який композитор поклав вірш Ф. Шиллера на музику? Назвіть музичний твір, написаний на текст оди. **11.** Скориставшись пошуковими системами Інтернету, визначте, у яких фільмах використано «Оду до радості» Ф. Шиллера.

Предметні компетентності

Знання. **12.** Сформулюйте провідні ідеї твору. Наведіть відповідні цитати. **13.** Назвіть художні образи оди «До радості» та засоби їх створення. **14.** Охарактеризуйте образ ліричного героя твору.

Діяльність. **15.** Ф. Шиллер вибирає діалогічну форму композиції оди: чергування слів ліричного героя та хору. Із якою метою так побудовано твір? **16.** Випишіть дієслова зі строф, які виголошує хор. Поясніть, чому автор віддає перевагу наказовому способі? **17.** З'ясуйте космічний зміст образу радості у творі. **18.** Використовуючи Інтернет, знайдіть інші переклади оди «До радості» (зокрема, переклад Д. Павличка). Зіставте їх. Який із перекладів справив на вас сильніше враження? Своє судження аргументуйте.

Цінності. **19.** Які демократичні цінності утверджуються в оді «До радості»? Розкрийте їхнє значення для сьогодення.

Книжка – помічник і порадижник

Шиллер Ф. Лірика / Фрідріх Шиллер. – К., 1967.

Ніколенко О. М. Бароко. Класицизм. Просвітництво / О. М. Ніколенко. – Х., 2003.

Шалагінов Б. Б. Зарубіжна література від античності до початку ХІХ ст. / Б. Б. Шалагінов. – К., 2004.

ГЕНРІХ ГЕЙНЕ

1797–1856

Сторінки життя та творчості

Генріх Гейне народився 13 грудня 1797 р. в м. Дюссельдорфі. Тривалий час жив у Гамбурзі, де навчався комерційної справи. Але його душа прагнула поезії. Зустрівши там своє перше кохання, юнак почав писати вірші й у цьому знайшов своє покликання. Г. Гейне багато подорожував країнами Європи, спілкувався з видатними людьми свого часу. Великий вплив на нього справила філософія романтизму, зокрема праці єнських романтиків. Однак Г. Гейне значно оновив художню систему романтизму. Його творчість сприяла утвердженню романтичного напрямку в Німеччині та Європі загалом.

Грані художнього твору

Генріх Гейне є яскравим представником народно-фольклорної та філософської течій романтизму. Найвідомішою збіркою митця стала «Книга пісень» (1817–1827). У багатьох його віршах оспівується природа, стан якої

суголосний почуттям ліричного героя. Письменник зробив великий внесок у розробку ліричних жанрів, надав їм нового звучання за рахунок використання традицій усної народної творчості (пісні, балади тощо). Лірика Г. Гейне багата на яскраві метафори, епітети, символи, контрасти й інші засоби. Чимало мотивів творчості митця зумовлені фактами його біографії, проте зміст ліричних творів Г. Гейне не обмежується сферою автобіографічного. Його лірика просякнута глибоким психологізмом і філософськими питаннями: людина та природа, людина і світ, духовний розвиток людини, кохання, життя і смерть та ін.

У фокусі критики

«Пісні лилися за піснями... Усе менше в них ставало романтичного туману. Якщо й з'являлася старовина, то вона перегукувалася із сучасністю. А головне – ці пісні дихали принадністю й безпосередністю життя. У них були не мертві, вигадані блакитні квітки, не містичні фантазії, а справжні квіти на справжніх полях, не казкові принцеси, а живі й прості німецькі дівчата...» (І. Заславський).

«Герой Г. Гейне – людина з багатим душевним життям, захоплена, здатна віддатися пристрастям, але водночас позбавлена безпосередності та наївності, вона вміє аналізувати свої почуття» (Світлана Гіждеу).

Зустріч із текстом

Самотній кедр на стромині
В північній стоїть стороні,
І кригою, й снігом укритий,
Дрімає і мріє вві сні.

І бачить він сон про пальму,
Що десь у південній землі

Сумує в німій самотині
На спаленій сонцем скалі.

(Переклад Л. Первомайського)

На півночі кедр одинокий
В холодній стоїть вишині,
І, сніжною млою повитий,
Дрімає і мріє вві сні.

Він мріє про пальму чудову,
Що десь у східній землі
Самотньо і мовчки сумує
На спаленій сонцем скалі.

(Переклад Максима Рильського)

Ein Fichtenbaum steht einsam
Im Norden auf Kahler Höh.
Ihm schläfert; mit weißer Decke
Umhüllen ihn Eis und Schnee.

Er Träumt von einer Palme,
Die fern im Morgenland,
Einsam und schweigend trauert
Auf brennender Felsenwand.

Коли розлучаються двоє,
За руки беруться вони,

І плачуть, і тяжко зітхають,
Без ліку зітхають, смутні.

З тобою ми вдвох не зітхали,
Ніколи не плакали ми;
Той сум, оті тяжкі зітхання
Прийшли до нас згодом самі.
(Переклад Максима Стависького)

Не знаю, що стало зі мною,
Сумує серце моє, –
Мені ні сну, ні спокою
Казка стара не дає.

Повітря свіже – смеркає,
Привільний Рейн затих;
Вечірній промінь грає
Ген на шпильях гірських.

Незнана красуня на кручі
Сидить у самоті,
Упали на шати блискучі
Коси її золоті.

І золота гребінь має,
І косу розчісує ним,
І дикої пісні співає,
Не співаної ніким.

В човні рибалку в цю пору
Поймає нестерпний біль,
Він дивиться тільки вгору –
Не бачить ні скель, ні хвиль.

Зникають в потоці бурхливім
І човен, і хлопець з очей,
І все це своїм співом
Зробила Лорелей.

(Переклад Леоніда Первомайського)

Ключові компетентності

Спілкування державною мовою. 1. Висловіть свої враження від прочитаних творів Г. Гейне. 2. Якими словами передано настрої ліричного героя? Які епітети й метафори виражають його стани?

Спілкування іноземними мовами (для тих, хто володіє німецькою мовою). 3. Прочитайте вірш «Самотній кедр на стромині...» в оригіналі. Зробіть букввальний (дослівний) переклад. 4. Визначте, з якою метою, на вашу думку, перекладачі замінюють слово «Der Fichtenbaum» (сосна) на «кедр»? 5. З'ясуйте, для чого у творі використано персоніфікацію? Чи трапляється цей різновид переносу в оригінальній та перекладних версіях? Наведіть приклади.

Математична компетентність. 6. Заповніть таблицю

Кедр і пальма	
Відмінне	Спільне

7. Висловіть свою думку, чому абсолютно різні персонажі перебувають в однаковому стані («Самотній кедр на стромині...»)? 8. З якою метою у цьому творі використано контраст?

Компетентності в природничих науках і технологіях. **9.** Визначте, як за допомогою образів природи передано ідейний задум автора у вірші «Самотній кедр на стромині...»? **10.** Чому ці образи вважають алегоричними? **11.** Яку функцію виконують образи природи у вірші «Коли розлучаються двоє»?

Інформаційно-цифрова компетентність. **12.** Знайдіть в Інтернеті легенду про Лорелею, порівняйте її з віршем «Не знаю, що стало зо мною...». Чим відрізняються літературний і фольклорний образи?

Уміння вчитися. **13.** Самостійно дослідіть тему «Мотиви народної творчості у поезії Г. Гейне». **14.** Випишіть із довідкової літератури визначення «інтермецо». Поясніть, чому розділ збірки названо «Ліричне інтермецо»?

Обізнаність та самовираження у сфері культури. **15.** Розгляньте картину І. Шишкіна «На півночі дикій...». Чи збігається образ сосни (кедра), змальований відомим живописцем, з образом, створеним у вашій уяві після прочитання вірша «Самотній кедр на стромині...»?

Предметні компетентності

Знання. **16.** Поясніть, чому збірку Г. Гейне названо «Книга пісень»?

Діяльність. **17.** Визначте особливості композиції вірша «Коли розлучаються двоє...» **18.** Поміркуйте, у чому полягає зізнання ліричного героя. **19.** Поясніть останні рядки вірша. **20.** Визначте, які художні засоби використовує автор, для створення романтичних образів? Наведіть приклади. **21.** Назвіть ознаки романтизму у творах німецького поета.

Цінності. **22.** Створіть психологічний портрет ліричного героя творів Г. Гейне (*усно*). **23.** Висловте свої думки про самотність людини у формі есе з використанням цитат із творів Г. Гейне.

Книжка – помічник і порадижник

Гейне Генріх. Вибрані твори в чотирьох томах. – Т. 1. Поезії / Г. Гейне. – К., 1972.

Гиждеу С. Лирика Генриха Гейне / С. Гиждеу. – М., 1983.

Ніколенко О. М. Романтизм у поезії / О. М. Ніколенко. – Х., 2003.